

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ФІЛОЛОГІЇ ТА МАСОВИХ КОМУНІКАЦІЙ
КАФЕДРА ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ**

До захисту допустити:

Зав. кафедри

«___» _____ 20 ____ р.

Кваліфікаційна робота

за освітнім ступенем «Магістр» на тему:

**«Ігрова діяльність як засіб формування позитивних
взаємин у дітей середнього дошкільного віку»**

Студентки факультету філології та
масових комунікацій
спеціальності 012 «Дошкільна освіта»
освітнього ступеня «Магістр»
Лівинець Альони Анатоліївни

Науковий керівник: Щербакова
Катерина Йосипівна кандидат
педагогічних наук,
проф. кафедри дошкільної освіти

Рецензент: доктор пед. наук,
професор кафедри дошкільної освіти
Бердянського державного пед. ун-ту
Зайцева Л.І.

Кваліфікаційна робота захищена
з оцінкою _____
секретар ЕК _____
«___» _____ 20 ____ р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1.....	7
ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ПОЗИТИВНИХ ВЗАЄМИН У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	7
1.1. Аналіз психолого-педагогічної літератури з проблеми формування позитивних взаємин у дітей дошкільного віку	7
1.2. Гра як провідна діяльність дітей 5-го року життя	20
Висновки до розділу 1.....	40
РОЗДІЛ 2.....	42
ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА З ФОРМУВАННЯ ПОЗИТИВНИХ ВЗАЄМИН В ІГРОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ 5-ГО РОКУ ЖИТТЯ	42
2.1. Вивчення сформованості взаємин дітей 5-го року життя	42
2.2. Експериментальна модель формування позитивних взаємин у дітей в процесі ігрової діяльності	55
2.3. Динаміка сформованості позитивних взаємин дітей на основі експериментальної методики	70
Висновки до розділу 2.....	77
ВИСНОВКИ	78
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	82
ДОДАТКИ	92

ВСТУП

Актуальність проблеми. На сучасному етапі одним із пріоритетних напрямків діяльності закладу дошкільної освіти є створення умов для емоційного благополуччя і повноцінного психічного розвитку дитини-дошкільника. Разом з тим, в системі дошкільного виховання мають місце такі негативні тенденції, як надмірна зосередженість на інтелектуальному розвитку дитини, технологізація сучасного життя, які ведуть до недорозвинення емоційної і комунікативної сфер, і як наслідок цього – до формування неадекватного ставлення до однолітків.

Як відомо, взаємини з іншими людьми зароджуються і найбільш інтенсивно розвиваються в дошкільному віці, будучи основою духовно-морального становлення особистості дитини, народжуючи найбільш значущі і сильні переживання і визначаючи головні людські вчинки. Перший досвід таких відносин є фундаментом для подальшого розвитку особистості дитини, що дозволяє стверджувати, що дошкільне дитинство є відповідальним періодом у розвитку дитини, так як в цей час у нього закладаються основні особистісні механізми і виникає перша модель світу – система уявлень про навколишню дійсність, про свої можливості і відносини з оточуючими людьми і внаслідок цього проблема взаємин дитини з однолітками набуває особливої актуальності і значимість (Л. Божович, Л. Виготський, А. Запорожець).

П'ятий рік життя – це період високої чутливості дитини до виховного впливу, під час якого найважливішим фактором розвитку особистості є взаємодія з однолітками, педагогами та сім'єю (Д. Ельконін, Н. Колесник, А. Миколаєва, В. Титаренко, А. Харчев та ін.), і тому все більш актуальною проблемою сучасної науки стають таке поєднання громадського і сімейного виховання, при якому успішно реалізуються очікування суспільства щодо становлення ціннісних орієнтацій підростаючого покоління; особливу актуальність набуває питання про те, як дитина сприймає і оцінює самого

себе, як до себе ставиться, і чи впливає його ставлення до себе на сприйняття і ставлення до інших людей. Однак, дослідження, присвячені даній проблематиці, вкрай нечисленні і стосуються в основному вивчення ставлення особистості до себе, яке є одним з видів відносин в загальній системі відносин особистості і розглядається в як важливого компонента структури самосвідомості (І. Кон, О. Леонт'єв, В. Столін, І. Чеснокова та ін.).

Питання формування позитивних взаємин у дітей 5-го року життя набуває особливої значущості, бо вікові характеристики свідчать про особливу сенситивність цього періоду для такого виховання (Л. Артемова, Г. Беленька, Н. Гавриш, І. Карабаєва, О. Кононко, Т. Піроженко, Т. Поніманська та інші).

Одним із провідних засобів формування позитивних взаємин у дітей дошкільного віку є ігрова діяльність, тому що специфіка гри спрямована на формування особистості дошкільника, його морально-вольових якостей, у грі реалізується потреба на світ. Під час ігрової діяльності діти розвиваються і взаємодіють з навколишнім світом, з однолітками і дорослими, розвивається їх мова.

Вплив гри на розвиток особистості дитини полягає в тому, що через неї вони знайомляться з поведінкою і взаємовідносинами дорослих людей, які стають зразком для його власної поведінки, і в ній набуває основні навички спілкування, якості, необхідні для встановлення контакту з однолітками.

Наука доводить важливість гри для формування позитивних взаємин, але значна кількість вихователів не використовує сучасні методи організації цього процесу. Для того щоб забезпечити педагогічну практику відповідними рекомендаціями, було організовано наше дослідження в якому розроблено шляхи формування позитивних взаємин в процесі ігрової діяльності.

Це протиріччя дозволило сформулювати **проблему дослідження**: як в сучасній дошкільній організації у відповідність із зазначеною в психології та педагогіці значимістю навчити дітей дошкільного віку вибудовувати

відносини з однолітками, тобто формувати комунікативні вміння і для більш успішного процесу використовувати для цього гру.

Все вище сказане і обумовило **актуальність** обраної теми «**Ігрова діяльність як засіб формування позитивних взаємин у дітей середнього дошкільного віку**».

Об'єкт дослідження: процес формування позитивних взаємин у дітей 5-го року життя в ігровій діяльності.

Предмет дослідження: педагогічні умови формування позитивних взаємин у дітей середнього дошкільного віку в ігровій діяльності.

Метою нашого дослідження є теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити вплив ігрової діяльності на рівень сформованості позитивних взаємин у дітей 5-го року життя.

Завдання нашого дослідження наступні:

- провести аналіз психолого-педагогічної літератури з проблеми формування позитивних взаємин у дітей дошкільного віку в спільних іграх;
- виявити рівень розвитку позитивних взаємин у дітей 5-го року життя;
- створити модель організації ігрової діяльності, щодо формування позитивних взаємин дітей;
- довести залежність рівня позитивних взаємин у дітей 5-го року життя від організації ігрової діяльності дітей.

Методи дослідження:

1. Теоретичні методи: аналіз психолого-педагогічної літератури, нормативних документів, узагальнення, конкретизація та ін.

2. Емпіричні методи: спостереження за дітьми; бесіда з батьками; анкетування вихователів; вивчення емпіричного досвіду; вивчення педагогічних ситуацій, педагогічний експеримент тощо.

3. Інтерпретаційні методи: кількісний та якісний аналіз результатів дослідження.

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять положення про закономірності розвитку дошкільника (Л. Виготський, О. Запорожець, Д. Ельконін, В. Котирло); дослідження взаємин дітей дошкільного віку в різних видах діяльності: Л. Артемова, Л. Виготський, В. Воронова, Т. Владимірова, Г. Григоренко, Д. Ельконін, О. Запорожець, Р. Іванкова, Я. Коломинський, Н. Короткова, А. Макаренко, Д. Менджеріцька, О. Усова, К. Щербакова та ін.

Практична значущість результатів дослідження. Запропоновані методи формування позитивних взаємин у дітей середнього дошкільного віку засобами гри можуть бути використані вихователями і психологами в дитячому садку та батьками вдома, а також можуть стати корисними під час подальших наукових розробок в області дошкільної педагогіки та психології.

Базою дослідження послужив заклад дошкільної освіти №1 «Сонечко» смт Розівка. У дослідженні брало участь 27 дітей середнього дошкільного віку.

Структура й обсяг кваліфікаційної роботи зумовлені логікою наукового пошуку. Наукова робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків. Робота викладена на 94 сторінках, з них 91 сторінки – основного матеріалу. Список використаних джерел становить 94 позиції. У роботі представлено 3 додатки, які розміщено на сторінках 92-94.

Апробація результатів дослідження. Публікація тез: «Ігрова діяльність як засіб розвитку позитивних взаємин у дітей п'ятого року життя», «Гра як засіб розвитку позитивних взаємин».

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ПОЗИТИВНИХ ВЗАЄМИН У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

1.1. Аналіз психолого-педагогічної літератури з проблеми формування позитивних взаємин у дітей дошкільного віку

Середній дошкільний вік – значимий період дошкільного віку. Переходячи до даного віку, у дитини вже майже сформовані ряд новоутворень: довільність психічних процесів, а саме уваги, пам'яті, мислення, сприйняття та ін. Отже, дитина здатна управляти своєю поведінкою і має уявлення про себе, здатна контролювати свою поведінку. Як зазначав Д. Ельконін, виникнення довільності – це вирішальна зміна в діяльності дитини, коли метою останньої стає не зміна зовнішніх, які оточують дитину предметів, а оволодіння власною поведінкою [92, с.46].

У будь-яких групах, колективах існують відносини і взаємини. Людина, так або інакше, відноситься до речей, подій, соціального життя, людей. Щось їй подобається, а щось ні, одні події, факти її хвилюють, а інші залишають байдужим. Почуття, інтереси, увага - ось ті психічні процеси, які виражають ставлення людини, її позицію. У соціальних спільнотах між людьми представлені не відносини, а взаємовідносини, або взаємини.

Категорію «відносини» у вітчизняній психології розробив В. Мясищев. Через неї він розкриває природу суб'єктивного в людині, пояснює соціально-психологічний зміст зв'язків особистості з її середовищем, простежує взаємодію мотиваційних компонентів психіки в їх внутрішній єдності, пояснює походження характеру [58, с.76].

У короткому психологічному словнику М. Ярошевського поняття «відносини» розкривається, як фіксоване за будь-якою ознакою

взаєморозташування суб'єктів, об'єктів і їх властивостей. Відносини можуть мати місце як між мінливими об'єктами, явищами і властивостями, так і в ситуації виділеного, незмінного об'єкта в його відношенні до інших об'єктів, явищ, властивостей [94, с.165].

У педагогічному словнику А. Коджаспіров та Г. Коджаспірова вказують, що взаємини – це особистісні відносини індивідів між собою, що виникають у спільній діяльності. При цьому якщо у відносинах не обов'язково надходження до людини зворотного сигналу, то при взаєминах постійно здійснюється «зворотний зв'язок» [35, с.131].

Варто зазначити, що вчена Т. Єфремова в сучасному тлумачному словнику дає наступне визначення поняття взаємини: «Взаємини – відношення предметів, явищ, взаємно пов'язаних один з одним або взаємно обумовлених» [23, с. 589].

Таким чином, проаналізувавши різні погляди на вище викладені поняття, ми можемо зробити висновок про наявність різних підходів до понять «відносини» і «взаємини».

Між спілкуванням, з одного боку, і відносинами, існує певна співвіднесеність. Спілкування є невід'ємною частиною життя будь-якого індивіда, і особливу роль в спілкування грає в житті дітей в дошкільному віці. Взаємовідносини - це взаємна позиція однієї особистості до іншої, позиція особистості по відношенню до спільності.

За даними Д. Ельконіна, взаємини між дошкільнятами формуються під час гри, спільної трудової діяльності, на заняттях і т.д. Між дітьми дошкільного віку можна знайти досить широкий діапазон взаємин. Практика в дитячому садку показує, взаємини дітей в групі дитячого саду не завжди складаються благополучно.

Також в ході спілкування з дорослими і однолітками відбувається розвиток і становлення особистості дошкільника, засвоєння соціальних і культурних норм, цінностей і правил, особливості спілкування впливають на формування самооцінки дитини [93, с.98].

В свою чергу Л. Галигузова наголошувала, що у процесі спілкування в свідомості дошкільника відбувається засвоєння основних категорій добра і зла, формуються етичні і моральні вищі почуття [14, с.87].

Першим колективом, в який потрапляє малюк дошкільного віку, буде колектив дитячого садка. Дошкільна група - це на генетичному рівні початковий щабель в соціальній організації людей в яку потрапляє дитина. Поряд з позитивним характером контактів виникають і ускладнення, які іноді призводять до випадіння дитини з колективу. Прикладом слугує твердження О. Леонтьєва, що проблеми, які виникають в процесі міжособистісних відносин в дитячому колективі, можуть бути пов'язані з особистісними особливостями дітей (гіперактивність, агресивність, тривожність, неадекватна самооцінка, примхливість, войовничість і т.д.), а також з особливостями їх поведінки, які обумовлюються цими особистісними особливостями [43, с.158].

Конфліктні взаємини з однолітками перешкоджають нормальному спілкуванню з ними і повноцінному формуванню особистості дитини. Це пов'язано з порушенням спілкування, поява негативних емоцій часто сприяє появі невпевненості в собі, недовірливості до інших, аж до елементів агресивної поведінки. Якщо не вирішити проблему порушення міжособистісної взаємодії в дітей що перебувають в дошкільному віці, то чим старше буде ставати дитина, тим більше буде зазнавати важкості під час спілкування з людьми, що оточують її.

Таким чином, буде порушуватися процес соціально - психологічної адаптації та соціалізації індивіда, буде відбуватися деформація особистісного розвитку дитини. В цьому зв'язку виникає необхідність розробляти конкретні заходи, за допомогою яких можна було б попереджати або долати конфліктні ситуації, які породжують порушення правильних взаємин між дітьми групи. Тому вихователь повинен бути уважний по відношенню до всіх дітей групи, знати їхні стосунки і взаємини. Вчасно помічати будь-які відхилення у відносинах і взаєминах дітей в групі.

Я. Коломинський, описуючи структуру відносин, виділяє в ній три компонента: когнітивний, емоційний і поведінковий [36, с. 156].

Когнітивний компонент відносин охоплює психічні процеси, за допомогою яких людина, що взаємодіє з оточуючими, пізнає індивідуальні особливості партнерів: відчуття, сприйняття, уявлення, пам'ять, мислення, уява. Взаємовідносини і взаєморозуміння складаються на основі специфіки взаємних сприйнять.

Емоційний компонент взаємин включає негативні і позитивні переживання, що з'являються у людини в наслідок впливу психологічних особливостей оточуючих (антипатії, симпатії, незадоволеність, задоволеність, розчарування, захоплення, співчуття і т.д.). Цей компонент є основним регулятором в неофіційних взаєминах людей.

Поведінковий компонент виконує головну роль в регулюванні взаємин. У нього входять дії, які висловлюють ставлення людини до оточуючих людей або групи в цілому, а також невербальні засоби спілкування [13, с. 157].

Можемо зазначити, що поведінковий компонент відіграє головну роль у взаєминах дошкільників, адже реальні взаємини завжди переважають над ігровими, це підтверджується дослідженням О. Усової.

Відомі психологи Л. Галигузова і О. Смирнова виділяють наступні типи взаємин дошкільників з однолітками: егоїстичний, пасивно-позитивний, конкурентний, нестійкий особистісний [14, с. 56].

У своєму дослідженні О. Смирнова визначає особливості взаємини дошкільнят з однолітками:

- різноманітні комунікативні дії дитини, які не є присутніми під час спілкування з старшими людьми, а тільки присутні при контакті з однолітками: дитина може сперечатись, вимагати, наказувати, обманювати, шкодувати і т.д. Лише під час спілкування з дітьми однакового віку вперше з'являється стремління висловити образу, удавання, кокетство, фантазування;

- яскраво виражена емоційна насиченість, яка проявляється в міміці, жестах і т.д. Спілкування учнів із однолітками сприяє більш експресивно мімічним проявам, які виражають найрізноманітніші емоції дитини - від злості до надмірної радості, від ніжностей та співчуттів до гніву;
- нестандартність взаємин. Під час взаємодій з однолітками дитина застосовує найнесподіваніші дії і руху: стрибає, приймає пози химерного характеру, кривляється, передражняє, придумує новітні слова та звукосполучення, складає різні вигадані історії і т.д.;
- переважання ініціативних дій при спілкуванні дитини, проявляється в небажанні продовжувати і розвивати діалог, який не складається через відсутність відповідної реакції дитини. Ініціатива однолітка в більшості випадків не підтримується, дитині значно важливіше його власне дію або вислів [70].

Характеризуючи проблему формування взаємин науковці виділяють різні їх типи. Т. Репіна ділить відносини у дошкільнят на три основних типи: оціночні, власне - особистісні, і «ділові» [70, С.34-61]. А. Ружська виокремлює інформаційно-позитивні, афективно-особистісні і ділові види зв'язків, які встановлюються серед ровесників [67, с. 356].

Взаємини дошкільнят мають індивідуально-особистісний характер. Часто, при сприйнятті іншої дитини, як конкурента, переважання предметного початку, між дітьми виникають конфлікти, що породжують важкі переживання (зздрість, злість, образа, страх). Ці переживання можуть спровокувати серйозні міжособистісні і внутрішньо особистісні проблеми в дорослому житті. Для своєчасного виявлення даних труднощів педагогу важливо надати допомогу дитині в їх подоланні.

Дослідниця Ю. Приходько визначає: суспільні взаємовідносини і те, що називається "психологічні" взаємовідносини особистості [66, с. 79]. Партнерські взаємовідносини відносять до особистих відносин. Також Ю. Приходько виокремлює та поділяє партнерські відносини за трьома типами:

1. Взаємини дружньої взаємодопомоги, для яких характерне справжнє співробітництво, бажання допомогти товаришеві.
2. Взаємини партнерства, які характеризуються формальним співробітництвом, що ґрунтується на розподілі праці та додержанні законів рівності для досягнення спільної мети.
3. Взаємини співіснування, сусідства, для яких характерне вболівання кожного учасника за успіх власної частини роботи при відсутності будь-якої турботи про спільний успіх.

Вітчизняні та зарубіжні психологи відзначають, що спілкування і міжособистісні відносини, що складаються в його ході, відіграють центральну роль в становленні особистості дитини і в його соціалізації (Л. Виготський, Л. Божович, Д. Ельконін, А. Запорожець, М. Лісіна, А.-Н. Перре-Клермон, К. Флей-Хобсон та ін.).

Необхідно виділити те, що взаємини дошкільнят з ровесниками у вітчизняній і зарубіжній літературі з психології були розглянуті в різних точках зору і аспектах:

- в аспекті проведених досліджень основних типів діяльностей (А. Донцов, Л. Виготський, Д. Ельконін, Я. Коломінський та ін.)
- індивідуальних особливостей учасників взаємовідносин (Л. Божович, Т. Рєпіна, М. Лісіна, Т. Шишова та ін.);
- формування самосвідомості (Л. Божович, В. Мухіна, М. Лісіна, А. Венгер та ін.),
- впливу дорослих на процес формування і становлення взаємин у дітей (Д. Бойков, А. Рояк та ін.).

Т. Рєпіна досліджуючи праці О. Усової, зазначила, що діти дошкільного віку - це перший в своєму роді дитячий соціум, який виникає в колективних ігрових діях дітей, де у них є всі можливості самостійно об'єднуватися один з одним і діяти як великими групами, так і маленькими. Безпосередньо в даних групових іграх діти набувають соціальні навички, які необхідні для формування у них властивостей громадськості [71, с. 134].

Чималу увагу при аналізі було приділено розгляду характеристик взаємин в ситуаціях ігрової діяльності, області, де максимально сильно виділяються у дітей дошкільного віку міжособистісні взаємини (праці – Т. Антонової, Т. Рєпіної, Л. Рояк) [55].

Т. Рєпіна приділила особливу увагу аналізу відносин дівчаток і хлопчиків старшого дошкільного віку в групах саду. Праці Л. Рояк присвячені вивченню взаємин дітей, у яких особливі труднощі в спілкуванні, часто призводять до ізолювання даних дітей з колективу. Т.В. Антонова розглядала тенденції вікових проявів окремих характеристик спілкування.

Важливий напрямок у наукових розробках вважається розгляд колективної роботи дітей дошкільних вікових груп і вплив її на їх взаєморозуміння. Цій темі присвятили свої праці Л. Бухтіярова, Т. Рєпіна і Р. Іванова.

Роботи сучасних фахівців з педагогіки і психології показують, те, що стан дітей в колективі однолітків не завжди постійний, а здатний змінюватися під впливом безлічі умов (Г. Абрамова) [1, с. 478]. Дану проблему розглядали Л. Бухтіярова та Т. Рєпіна. Виявилось, те, що позитивні взаємини у дітей також виникають, якщо вони здійснюють те чи інше завдання аж ніяк не для себе безпосередньо, а для інших людей.

Будь-яке спілкування має на увазі взаємодію з партнером, здатність чути його і здатність відповідати на його пропозиції, увага до нього, тобто процес діалогу.

Основою об'єднання між дітьми в грі можуть бути вузько направлений зміст гри за сценарієм або орієнтування на більш високі інтереси дітей у відношенні один до одного. Це і є характеристикою взаємодії між дітьми. Вчена М. Лисіна акцентує увагу на тому, що самим стійкими об'єднаннями дітей є ті ігрові групи, які зароджуються на основі інтересу і до змісту ігрового процесу, і особистісної зацікавленості [46, С. 28-32].

Як довела Н. Бойченко, для становлення особистісних і колективних інтересів і досягнення більш високого рівня у взаєминах дітей, необхідно

вести цілеспрямовану роботу. Тут важливий пошук таких форм організації педагогічного процесу, які дозволили б на їх фундаменті розвивати позитивні взаємини в дитячому колективі [10].

Вчені займалися дослідженням вище викладеного явища з опорою на психологію відносин, і зробили висновок, що необхідно в педагогічному процесі використовувати метод наслідування, керуючись при цьому грою, яка повинна розвивати позитивні взаємини між дітьми. Однак навіть в наслідувальній діяльності діти проявляють активність і самостійність, наприклад у виборі предмета наслідування, способи вираження і ін. Тому психологами та педагогами (Г. Ляміна, Т. Горбатенко, Г. Годіна) самостійність розглядається як необхідна умова організації спільної діяльності дітей, розвитку позитивних взаємовідносин. У статті, написаній І. Івановою зазначається, що дітей потрібно привчати до самостійності з раннього віку і на її основі виховувати взаємини [28, С. 39-48]. Накопичення досвіду самостійної поведінки забезпечує встановлення між дітьми взаємну допомогу, співпраці як головних компонентів позитивних взаємовідносин.

Необхідно відзначити, що найбільш сензитивним періодом формування позитивного взаємин у дітей з однолітками є середній дошкільний вік. Про це свідчать такі особливості розвитку дітей 5-го року життя:

- зростання потреби спілкування з однолітками;
- прагнення до спільних дій в грі;
- суб'єктна ставлення до однолітка як до партнера по спільній діяльності;
- поява елементів співпраці в грі;
- прояв виборчих відносин;
- бажання прийняти і виконати роль в грі, передаючи способи соціальних відносин дорослих.

Звідси випливає, що п'ятий рік життя є оптимальним для засвоєння способів взаємодії з однолітками і готує дитину до формування системи відносин «я - інший» (Н. Непомняца). «У зв'язку з цим дана проблема вимагає розширеного вивчення для соціального розвитку дошкільника.

Протягом дошкільного віку взаємини дітей один з одним істотно змінюються по всіх параметрах: змістом потреби, мотивів і засобів спілкування. Ці зміни можуть протікати плавно, поступово, проте в них спостерігаються якісні зрушення, як би переломи. Від 2 до 7 років відзначаються два таких переломи: перший відбувається приблизно в 4 роки, другий – близько 6 років. Перший перелом зовні проявляється в різкому зростанні значимості однолітка в житті дитини. Діти починають явно віддавати перевагу товариству однолітка або одиночній грі. Другий перелом зовні виражений менш чітко, однак він не менш важливий. Його зовнішні прояви пов'язані з появою виборчих уподобань, дружби і з виникненням більш стійких і глибоких відносин між дітьми. Ці переломні моменти можна розглядати як часові межі трьох етапів розвитку взаємин дітей». Ці етапи по аналогії зі сферою спілкування з дорослим були названі формами взаємини дошкільнят з однолітками, їх описала в своїй роботі відомий психолог Т. Сурьянінова.

Першою з них є емоційно-практична форма взаємини дітей з однолітками (другий – четвертий рік життя).

Наступною формою спілкування однолітків є ситуативно-ділова; вона формується приблизно до чотирьох років і залишається найбільш типовою до шестирічного віку.

Після чотирьох років у дітей (особливо тих, хто відвідує дитячий садок), одноліток, за своєю привабливістю починає обганяти дорослого і займати все більше місце в їхньому житті. Нагадаємо, що цей вік є періодом розквіту рольової гри. В цей час сюжетно-рольова гра стає колективною - діти вважають за краще грати разом, а не поодиноці [80, С. 140-147].

Таким чином, головним змістом взаємин дітей в середині дошкільного віку стає ділове співробітництво. Потреба у співпраці однолітка стає головною для взаємини дітей. Група закладу дошкільної освіти для дитини - джерело різних переживань, як позитивних, так і негативних. У групі засвоюються навички соціальної поведінки і моральні норми у взаємодії

дітей один з одним в різних видах спільної діяльності - ігрової, трудової, образотворчої та ін.

Вчена Р. Іванкова висуває 6 рівнів взаємодії дітей:

I рівень – неорганізована поведінка;

II рівень – одиночна гра;

III рівень – гра поруч;

IV рівень – короткочасні взаємодії дітей;

V рівень – тривала взаємодія на основі змісту гри;

VI рівень – постійна взаємодія.

Вона наголошує, що взаємодія між дітьми є головним критерієм при вивченні взаємин, їх сутністю [27, с. 13].

Вчена М. Лисіна розглядала розвиток дітей дошкільного віку як індивідуальності та розподілила дошкільний вік на три етапи:

Перший етап – зміцнення емоційних саморегуляції (в 3 – 4 роки);

Другий етап – моральне саморегулювання (в 4 – 5 років);

Третій етап – розвиток ділових якостей у дітей (в 5 – 6 років).

До середини дошкільного дитинства і досягненню п'ятирічного віку однолітки в плані спілкування, стають більш цікаві дитині, ніж дорослі. Діти середнього дошкільного віку свідомо вважають за краще грати з іншими дітьми, а не з дорослим або поодиноці [46].

Основним змістом в спілкуванні дітей середнього дошкільного віку стає, будь-яка спільна справа, а найчастіше – гра, яка є основою необхідності погоджувати свої вчинки з діями і вчинками партнера для досягнення загального і позитивного результату.

Л. Мітева аналізуючи праці Д. Хорсанд і Т. Шишова, визначила що вчені наголошують на тому, що характерні риси в міжособистісних відносинах в дитячому колективі відкладають відбиток і на особистісні характеристики дитини, формуючи його характер, звички і т.д. [55, с. 123].

Наприклад, сором'язливість, тривожність, скутість або, навпаки, агресивність, демонстративність, пустощі можуть виступати результатом

порушень і конфліктів процесу міжособистісних відносин в дитячому колективі міжособистісні відносини визначають становище людини в групі, колективі. Від того, як вони складаються, залежить емоційне благополуччя, задоволеність або незадоволеність людини в даній спільності. Від них залежить згуртованість групи, колективу, здатність вирішувати поставлені завдання.

Отже, як і в дорослому суспільстві, дитячий колектив характеризується ієрархічністю системи відносин, на це наполягають у своїй роботі вчені А. Запорожець та М. Лисіна [26, с. 175].

Серед дітей виділяються так звані популярні діти, з якими інші члени колективу хочуть грати, гуляти, сидіти разом, запросити на день народження, поділитися чимось з іграшок або частувань і т.д. Є також непопулярні діти, з якими інші члени колективу не хочуть грати. Сприяття зміні положення «непопулярного» може не тільки поліпшення «мікроклімату» розташованого навколо нього, але і за допомогою вихователя, який позитивно оцінює його якості, а також включає його в діяльність, де малюк має всі шанси себе проявити з кращого боку.

Як стверджує Д. Годовікова, труднощі в спілкуванні з однолітками у відкрито конфліктуючих дітей, пов'язані, або з операційною, або з мотиваційною стороною діяльності. Відповідно, корекційний вплив повинен враховувати причини наявних труднощів і може бути спрямований на формування ігрових, комунікативних умінь, довільності поведінки або на подолання егоїстичних мотивів спілкування з однолітками [16, с.34].

Позитивні взаємини розвиваються в спільних іграх дітей за умови правильного педагогічного керівництва ігровою діяльністю. У дітей середнього та старшого дошкільного віку досить сильно виражена потреба гри з однолітками (дослідження Т. Маркової та Г. Булатової): дитина шукає товаришів для спільних ігор і переживає радість не лише від ігор, але й від спілкування з товаришами. Під час цього взаємини дітей зміцнюються настільки, наскільки стверджується їх доброзичливість один до одного,

формується вміння надати допомогу в грі, пояснити товаришеві правила гри, спільно прибрати іграшки, стежити за порядком в групі.

Литвинова С. в своїй роботі вказує на значущість соціалізації дошкільника, засвоєнні їм морального сенсу взаємодії з оточуючими, що найбільш повно здійснюється в ігровій діяльності. Взявши на себе роль в грі, дитина набуває досвід спілкування [53].

Варто зазначити, що ігрова діяльність краще всього сприяє розвитку і формуванню дитячих колективів та групових занять, сприяє позитивних взаємовідносин між ними. Ігрова діяльність дітей є соціальною відповідно до своєї спрямованості. В ній відображено досвід та культуру народу, вона завжди спрямована на предмет чи особу, з якою дитина вступає в ігровий контакт. В реальності відносини між людьми є закритими для дітей матеріальними предметами, з якими люди діють, під час гри, відповідно вони вперше відкриваються, отже, саме гра є найважливішим джерелом по формуванні соціальної свідомості дітей. Відповідно у цьому її головне значення та функція для розвитку особистості дітей.

Безперечно, дитяча гра відіграє виняткове значення задля розвитку багатьох виховних завдань, спершу задля розвитку дитячого колективу та взаємин у ньому. Отримані під час ігрової діяльності з іншими дітьми навички суспільної відповідної поведінки направляють дитину до позитивних форм спілкування не лише під час ігор, але і в звичайному повсякденному житті.

Як пише О. Леонт'єв : «У зв'язку з розвитком гри відбувається, найголовніші зміни в психіці дитини ... розвиваються психічні процеси, що готують перехід дитини до нової, вищого ступеня його розвитку» [43, с. 156].

Дослідження, які були проведені Т. Антоною, І. Кононою, С. Литвиною, Т. Репіною, І. Теплицькою, довели, що в процесі розвитку гри зароджуються дитячі взаємини, і одночасно позитивні взаємини дітей сприяють розвитку гри [4].

Вчені І. Іванова і М. Ставрінова в своїх роботах говорять про

значущість сюжетно-рольової гри з метою самовиховання дошкільника, розвитку довільного контролю поведінки, так як в грі важливо співвідносити свою поведінку і прийняту на себе роль. Крім того, в грі діти задовольняють свою потребу змагальності і вчаться взаємодіяти з іншими людьми [8].

Головним чином, у дошкільнят розвивається зміст гри. В іграх виявляються різні соціальні відносини, вчинки, трудова взаємодія дорослих, ставлення до праці та один до одного. Діти дошкільного віку відображають не тільки ті події, в яких вони самі брали участь, а й ті, які вони спостерігали під час екскурсій, занять або ж в повсякденному житті.

Таким чином, ми виділили фактори, що впливають на формування взаємовідносин дітей і сприяють найбільш сприятливому перебігу розвитку міжособистісних відносин у п'ятого року життя. У нашому дослідженні ми виділили ігрову діяльність як найбільш комфортне середовище для вибудовування і розвитку взаємин між однолітками, отже, більш докладно про вплив ігрової діяльності на взаємини дітей ми розкриємо у наступному параграфі.

1.2. Гра як провідна діяльність дітей 5-го року життя

Гра займає дуже важливе місце в житті дошкільника, будучи провідним видом його самостійної діяльності. У вітчизняній психології та педагогіці гра розглядається як діяльність, що має дуже велике значення для розвитку дитини дошкільного віку; в ній розвиваються дії в поданні, орієнтація у відносинах між людьми, початкові навички кооперації (Л. Венгер, Д. Ельконін, А. Запорожець, О. Леонт'єв, А. Усова та ін.).

Д. Нагорник зазначала, що питання місця гри в розвитку дитини вивчалось ще з часів Платона, який говорив про необхідність створення умов для спільних ігор дітей від трьох до шести років. Він наголошував, що природність дитячої гри проявляється в тому, що вони виникають самостійно з ініціативи самих дітей. Платон наголошував, що гра необхідна для виникнення бажання спілкуватися, вона пробуджує в дитині цю необхідність. Базуючись на твердженнях Платона, ми можемо зробити висновок, що саме він розумів під грою: гра – це є природним для дитини явищем, яке є прагненням до істини, що виражається через непередбачувані, творчі дії за певними правилами без серйозного сенсу [59, С.74-75].

Проаналізувавши працю Аристотеля «Політика», можна зазначити, що до гри він висловлює досить скептичне ставлення, вважаючи, що використання гри як способу розважитися, може призвести до гри як мети життя, бо дуже тривалий час вважалося, що гра можлива лише заради себе самої. Далі активний розвиток гри відбувається в епоху Ренесансу, завдяки таким вченим, як Ф. Рабле, Ж. Ж. Руссо, Й. Г. Песталоцці ставиться питання про гру та її практичне значення. Загальні положення ігрової теорії були описані Ф. Шиллером у роботі «Листи про естетичне виховання людини», який приділяв велику увагу естетичній природі гри, так само, як і Гайдеггер, він бачив у грі виявлення характеристик людини та її свободи загалом. Він порівнював гру з красою та надавав їй величких рис, стверджуючи, що людина повною мірою є людиною, лише в процесі гри.

Гру як прийом навчання широко використовували в дошкільній педагогіці Є. Водовозова, Є. Тіхєєва та ін. А. Макаренко наголошував, що для дітей з раннього дитинства гра має дуже важливе значення і зазначав, що виховання має відбуватися безпосередньо в грі [81]. Однак, зазначав він, тільки та гра є педагогічно цінною, у якій дитина активно діє, мислить, будує, комбінує, моделює людські взаємини. За цих умов вона може виконувати у грі різні ролі: бути лідером, виконавцем, творцем, знаходити умови для виявлення своїх здібностей та життєвої активності [51]. Без психічних і фізичних зусиль дітей, на його погляд, гра не може мати серйозного виховного значення, що обов'язково потрібно враховувати при керівництві грою. Питання про роль гри, ігрових прийомів як діяльності та методу навчання розкрито в працях багатьох педагогів: Ш. Амонашвілі, Л. Артемової, Р. Буре, Р. Жуковської, О. Корзакової, Д. Менджерницької, О. Усової.

Зокрема, О. Усова розглядала гру як засіб для вирішення певних завдань виховання дітей дошкільного віку, як форму виховання [89].

Наукова заслуга О. Усової в тому, що вона відкрила в грі як би новий пласт процесів і взаємин, раніше дослідникам невідомих або у всякому випадку недостатньо вивчених. Вона показала, що, крім взаємин, які розігруються дітьми, відповідно до прийнятого сюжету і взятої на себе ролі в грі або з приводу гри виникають іншого роду взаємини вже не уявні, а реальні. Ці взаємини тісно пов'язані, проте вони не тотожні і можуть розходитися один з другим. Вчена вперше визначила особливості цих взаємин і їх вплив на становлення дитячого колективу, на формування громадських якостей особистості. О. Усова довела, що хороші реальні взаємини передують виникненню хороших ігрових, і саме це сприяє формуванню позитивних взаємин дітей дошкільного віку.

Відомі вчені О. Запорожець та Д. Ельконін зазначають, що гра дошкільнят є багатоплановим утворенням, яке породжує різні типи дитячих відносин: сюжетні (або рольові), реальні (або ділові) і міжособистісні

відносини. У дошкільному віці провідною діяльністю є сюжетно-рольова гра, а спілкування стає її частиною й умовою. З точки зору Д. Ельконіна, гра є соціальною за своїм змістом, за своєю природою, за своїм походженням, тобто виникає з умов життя дитини в суспільстві [68, с.289].

Гра – це форма спілкування дітей з дорослими, в якій одночасно і організатором та учасником є дорослий. Л. Тарасюк наголошує, у кожній, навіть найпростішій грі, обов'язково є правила, які організують і регулюють дії дитини. Вони певним чином обмежують спонтанну, імпульсивну активність малюка, ситуативність його поведінки. Участь дорослих в грі, одразу ж робить гру більш змістовною, різноманітною ролями та діями. Крім того, саме дорослий привертає увагу дітей до тих позитивних емоційних взаємин (ігрових і реальних), які виявив хтось з дітей під час гри, схвалює найменші прояви гуманних почуттів [82].

Як зазначав Л. Виготський, дошкільний вік характеризується виникненням нової соціальної ситуації розвитку. У дитини вже з'являється коло елементарних обов'язків. Змінюються взаємини з дорослими. Набуваючи нових форм, спільні дії поступово змінюються самостійним виконанням дитиною вказівок дорослого. З'являється можливість систематичного навчання згідно з певною програмою, хоча останню можна реалізувати лише в тій мірі, в якій вона стає власною програмою дитини. Також вчений зазначав, що гра зумовлює зміну потреб і свідомості. На його думку, гра – це уявна, ілюзорна реалізація нереалізованих бажань, зміст якої пов'язаний зі світом дорослих. Із початком вступу до школи гра не зникає, а пронизує процес навчання, оскільки провідною діяльністю стає навчання, але потреба у грі зберігається. „У шкільному віці, – говорив вчений, – гра не вмирає, а проникає у ставлення до дійсності. Вона має своє внутрішнє продовження у шкільному навчанні та праці” [14, с.48].

До того ж, в цьому віці дитина вже вступає в певні відносини з іншими дітьми, що також визначає ситуацію її розвитку. Внутрішня позиція дитини стосовно інших дітей характеризується передусім усвідомленням свого

власного "Я" та своїх вчинків, великою цікавістю до світу дорослих, їхньої діяльності та взаємин.

Відомий український психолог В. Котирло, досліджуючи дитячу гру, спиралась на діяльнісну концепцію особистісного розвитку дитини та пов'язувала її із виникненням та формуванням у дошкільному дитинстві таких видів діяльності як гра, праця, навчання. За їх допомогою, наголошувала вчена, діти включаються у «взаємовідносини з об'єктивною дійсністю»; пізнають навколишній світ; засвоюють культурно-історичні надбання суспільства; навчаються активно діяти і творити. Отже, розвиток діяльнісної сфери дитини відбувається поступово згідно вікових закономірностей її розвитку [38].

Психолог Д. Ельконін зазначав, що саме в грі реалізуються потреби дитини «діяти як дорослий». В грі діти відображають взаємини дорослих, відбувається процес соціалізації, діти мають змогу відчувати себе дорослими. Також він зауважував на тому, що гра є арифметикою соціальних взаємин. У реальній дійсності взаємини між людьми закриті для дитини матеріальними предметами, з якими діють люди, у грі вони вперше відкриваються, отже, гра – найважливіше джерело формування соціальної свідомості дошкільників. В цьому її основна функція і значення для розвитку особистості дитини [91].

Ігрова діяльність це один з дієвих засобів підготовки дитини до «дорослого» життя, її соціалізації, морального та етичного виховання. У процесі гри відбувається формування особистості, її соціальна компетентність і гуманістичний світогляд, з особливою яскравістю відбувається прояв індивідуальних особливостей дошкільника, розвиваються його творчі здібності, цілеспрямована уява, рух від думки до дії. У грі діти з власного бажання вступають у різні контакти між собою, здебільшого вони самостійно будують свої стосунки. Якщо ігрова діяльність дитини є вільною і невимушеною, такою, що вийшла за межі тиску з боку дорослих, ігрові відносини виступають у ролі добровільних тренувань, шляхом яких дитина засвоює морально-етичні норми поведінки [40, с. 55]

Як слушно зауважував К. Ушинський, гра – це могутній виховний засіб, вироблений самим людством, тому в ньому відобразилася справжня потреба людської природи. Але він не пов'язував потребу гри з якимось конкретним історичним періодом життя суспільства. Аналізи змісту ігор для дітей різних народів і епох дають змогу зробити висновок, що гра виникла після праці й на її основі [85]

У директивних документах, прийнятих останнім часом в Україні, таких як Закон України «Про дошкільну освіту», «Концепція дошкільного виховання в Україні» та інших вказано, що гра перш за все є головним засобом виховання і навчання. У Концепції дошкільного виховання в Україні, «роль гри в педагогічному процесі зумовлена її основною функцією – творчою інтеріоризацією дітьми власного досвіду пізнання навколишнього середовища. Змістовна гра та інші види діяльності (навчальна, трудова, спілкування) розвиваються в умовах педагогічного процесу, побудованого на поєднанні вищезазначених аспектів. Гра сприяє формуванню у дітей ієрархічної структури мотивів, які становлять основу морального спрямування особистості. Вона є ніби першим щаблем в опануванні моральними взаєминами, підпорядкуванні мотивів, які продовжують діти і поза грою. Гру проводять для спонукання дітей до таких учинків, мотивів, взаємин, які не використані в реальній дійсності, для невимушеного усвідомлення знань, моральних норм, для застосування способів їхнього пізнання й перетворення. Крім того, гра – найлегший ступінь для усвідомленого оволодіння надбанням культури, досвідом людських взаємин, знаннями, способами діяльності тощо» [37].

У Державному стандарті дошкільної освіти України – Базовому компоненті дошкільної освіти (2012 р.) ігрову діяльність виділено в освітній лінії «Гра дитини», де вказано, що гра є провідною діяльністю дітей дошкільного віку, в якій формується особистість дитини [7]. У цьому документі підкреслюється важлива роль гри в психологічному розвитку дитини дошкільного віку, бо саме гра забезпечує поступовий розвиток

базових психологічних новоутворень (уява, довільність, соціальна активність, самопізнання, самооцінка тощо) і цим самим сприяє успішній освіченості дитини дошкільного віку.

У програмі «Впевнений старт» для дітей середнього дошкільного віку зазначено, що провідною діяльністю дитини п'ятого року життя є сюжетно-рольова гра, яка має стати для вихователя стрижневим маркером ефективності всіх педагогічних зусиль. Тобто все, що вихователь робить для розвитку дитини в різних видах діяльності, має збагатити сюжетно-рольову гру [61]. Це посилення є концептуальною ідеєю в організації нашого дослідження.

В освітній програмі «Дитина» від 2 до 7 років питання ігрової діяльності висвітлено в розділі «Гра дитини», де також акцентовано увагу на те, що провідною діяльністю дітей п'ятого року життя є сюжетно-рольова гра. У цьому розділі зазначені освітні завдання та зміст педагогічної роботи з розвитку ігрової діяльності дітей. Автори програми наголошують, що гра є засобом самовираження та розвитку дитини [22].

Гра як вид діяльності посідає важливе місце в розвитку дітей дошкільного віку. Зауважимо, що гра дитини – це відповідна дошкільному дитинству форма організації життєдіяльності, ефективний метод і засіб реалізації освітніх завдань з усіх напрямів розвитку особистості дитини. Важливість та значення гри в житті дитини дошкільного віку неможливо недооцінити та переоцінити. Гра є необхідністю для дитини, оскільки в ній вона може задовольнити всі свої потреби.

У сучасній дошкільній педагогіці гра розглядається як важливий засіб її духовного розвитку та специфічна діяльність дитини з широкими виховними функціями, а саме: виховною, розвиваючою, моделюючою, організуючою, інформативною, формуючою, стимулюючою. Ігрова діяльність виступає найважливішим засобом виховання та розвитку дитини як особистості, оскільки є основним видом діяльності дитини-дошкільника [78].

В «Українському педагогічному словнику» С. Гончаренко дає наступне

визначення: « Гра – це форма вільного самовияву людини, яка передбачає реальну відкритість світові можливого й розгортається або у вигляді змагання, або у вигляді зображення (виконання, репрезентації) якихось ситуацій, смислів, станів ». Тому всяка гра – це школа довільної поведінки й діяльності, властивої поведінці й діяльності дорослих [18].

Також сучасна дошкільна освіта орієнтує на виховання особистості дитини в ігровій діяльності. В новій редакції БКДО з'явилася нова освітня лінія «Гра дитини», яка забезпечує виникненню дружніх, партнерських позитивних стосунків, спонукає дітей до оцінювання себе й інших, до висловлювання оцінно-етичних суджень [9, с. 23], що вказує на те, що гра як провідна діяльність є важливим засобом морального виховання. Також таку позицію відстоює й Т. Поніманська, яка зазначає, що виховання у грі у сучасній дошкільній освіті розглядається як засіб всебічного розвитку дитини, як основний метод виховання [63, с. 448].

К. Карасьова наголошує на важливому значенні гри для дітей дошкільного віку й зазначає, що нехтуючи грою, віддаючи перевагу грамоті й математиці, вихователі завдають значної шкоди дітям. Адже брак гри гальмує активний розвиток у дошкільнят психічних процесів і новоутворень, творчого мислення, фантазії, здібності структурувати діяльність, а також засвоєння норм спілкування з однолітками. Натомість їх активне використання сприяє формуванню вміння доводити власну думку, поваги до намірів інших, здатності самостійно приймати рішення [32].

Вчена Т. Піроженко в своїх дослідженнях багато уваги приділяла вивченню наукового доробку В. Зеньківського, який приділяв багато уваги питанню ігрової діяльності дітей дошкільного віку. Учений підкреслював, що в процесі ігрової діяльності створюються особливо сприятливі умови для засвоєння дітьми нових знань і вмінь, для формування у них найважливіших якостей людського розуму, як здатність виконувати дії в розумовому плані, символічно замінювати реальні об'єкти й оперувати подібною заміною з пізнавальною метою. Гра сприяє розвитку здібностей, що давали б дитині

можливість надалі самостійно здобувати різноманітні знання і їх використовувати відповідно до вимог життя [69, с.34].

Гра це спонтанна та добровільна діяльність дитини, яка виникає тільки за її бажання. Багато досліджень доводять, не потрібно дітей змушувати гратись, гра виникає тоді, коли дитини сама цього хоче, при цьому діти не ставлять перед собою ніякої дидактичної мети і завдань, їх цікавить тільки ігровий результат. В процесі ігрової діяльності діти набувають вміння зосереджуватися, мислити, розвивають увагу та пам'ять. Захопившись грою, вони не помічають, що навчаються.

Сучасні психолого-педагогічні дослідження ігрової діяльності характеризуються зближенням поглядів на гру як на провідний вид діяльності дошкільників, аналізом її виховних можливостей і засобів їх актуалізації. Цей напрям наближений до сучасних концепцій дошкільного виховання, що розглядають гру як джерело формування особистості. Вітчизняні дослідники виявляють зацікавленість не так феноменом гри, як сутністю, структурою, динамікою стосунків, що в ній складаються (Л. Артемова, А. Богущ, Поніманська, К.Щербакова та ін.) [5].

З вищезазначеного можемо підсумувати, що педагогіка розглядає гру як важливий засіб розвитку та виховання особистості дитини. Об'єднуючись в ігрові колективи, діти вступають між собою в різноманітні відносини, активно відображають життя і діяльність дорослих, їх взаємини.

Щоб гра посіла своє законне місце в житті дитини, на думку Л. Артемової, треба створювати належні умови, а саме:

- своєчасно збагачувати і практично узагальнювати дитячий досвід з різних видів діяльності;
- організувати цільове ознайомлення з конкретною інформацією, яка використовуватиметься в грі;
- створювати розвивальне предметно-ігрове середовище (як засіб, умова та опора самої гри) [39].

За твердженням Т. Поніманської, у грі дитина активно пізнає навколишній світ, в неї починаються формуватися відносини з оточуючими людьми, правила і норми поведінки. Цілеспрямований характер гри дає дитині можливість дібрати потрібні засоби, іграшки, товаришів по грі, здійснювати ігровий задум, вступати в стосунки з дітьми, а творчий характер гри допомагає реалізувати свої уявлення про оточення, ставлення до нього [65, С.91-95].

Особливістю ігрової діяльності є те, що в ній діти відображають навколишню дійсність – дії інших людей, їх взаємини, зовнішні атрибути навколишнього. Але й водночас вони вносять в гру елементи власної уяви – чим вона розвиненіша, багатша, тим цікавіша і змістовніша їхня діяльність. У грі значно більше, ніж у будь-якій іншій діяльності, дитина може виявляти свою самостійність, а це дуже важливо для формування дитини як особистості. Адже кожна особистість, на власний розсуд, творить гру по-своєму, відображає в ній знання про світ в якому живе саме вона, виражаючи власне ставлення до нього.

Про гру як про різноманітну практичну пізнавальну діяльність написано в книзі А. Люблінської «Нариси психічного розвитку дитини». Вона зазначила, що гра – це форма накопичення та уточнення знань, засіб дієвого освоєння знань, спосіб переходу від незнання до знання. Автор обґрунтовує свою думку про те, що у грі проявляється розумова діяльність дитини, специфічна форма аналізу явища або об'єкта, що сприймається, і наступного синтезу [49, с. 181].

На початку ХХІ століття Н. Кудикіна, узагальнюючи здобутки попередніх наукових досліджень, наводить визначення ключових понять педагогіки, визначає функції ігрової діяльності, здійснює класифікацію ігор, на основі системно-діяльнісного підходу розробляє структуру ігрової діяльності й провідні підходи щодо методики педагогічного керівництва іграми різних видів.

За дослідженнями Н. Кудикіної структурна модель ігрової діяльності побудована як системно упорядкована сукупність взаємопов'язаних та взаємозалежних компонентів (мотиваційно-цільовий, змістовий, процесуально-операційний, контрольно-оцінний і результативний). Усі ці компоненти гри є взаємопов'язаними, сутнісні зміни складових ігрової діяльності зумовлюють її перетворення в діяльність продуктивного характеру (наприклад, у трудову або ж навчальну). До структури гри як діяльності органічно входять цілепокладання, планування, реалізація мети, а також аналіз результатів, у яких дошкільник повністю реалізує себе як суб'єкт діяльності. Ігрова діяльність має мотив, який забезпечується її добровільністю, можливостями вибору і елементами змагальності, задоволення потреби в самоствердженні та самореалізації. Структурні компоненти конкретних дитячих ігор мають різне змістове наповнення, що дало підставу науковцям для їх класифікації [41, с. 8–21].

Таким чином, основні положення психолого-педагогічних досліджень вплинули на формування програмно-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку і дозволили нам зазначити, що ігрова діяльність – це динамічна система взаємодії дитини з навколишнім середовищем, у процесі якої відбувається його пізнання, засвоєння культурно-історичного досвіду і формування дитячої особистості.

Існують різні класифікації дитячих ігор. Вчена Н. Кудикіна, спираючись на думку О. Леонтьєва про те, що ігрова діяльність трансформується від творчих ігор до ігор вже за готовими правилами, наводить свою. Вона виділяє два види ігор: творчі ігри та ігри за правилами. Творчі ігри, за визначенням дослідниці, визначаються як креативна діяльність дитини з власної ініціативи. На відміну від них, ігри за правилами спрямовані на реалізацію вже створених дорослим певних змістовних та процесуальних основ гри. Серед творчих ігор Н. Кудикіна виділяє: сюжетно-рольові, конструктивно-будівельні, ігри-драматизації та театралізації, ігри з елементами праці, ігри-фантазування. До ігор з правилами відносяться:

дидактичні, пізнавальні, ігри-подорожі, рухливі, спортивні, хороводні, народні, інтелектуальні, комп'ютерні та ігри-розваги. Не дивлячись на різноманіття ігор, умовою методичного супроводу ігрової діяльності дослідниця називає розвиток самостійної, активної діяльності дітей паралельно із використанням системи педагогічних методів та прийомів, які спрямовані на мобілізацію всіх структурних компонентів гри та досягнення позитивного результату.

О. Пуйо зазначає, що саме в грі діти навчаються співпрацювати, позитивно взаємодіяти, враховуючи інтереси інших дітей, не порушуючи права однолітків. Гра виховує доброзичливе ставлення дітей один до одного, допомагає осмислити способи організації спільної діяльності. Завдяки грі діти навчаються дружності, товариськості, а також набувають навиків співчувати, співпереживати, вболівати за своїх друзів [69].

Гра – це площина, в якій відбувається соціалізація дитини, тобто співпраця, співдружність з однолітками та вихователем. У грі формуються особистісні якості дитини, а також її ставлення до дійсності та людей. Під час гри відтворюються норми людського життя й діяльності, підпорядкування яким забезпечує пізнання та засвоєння предметної і соціальної дійсності, інтелектуальний розвиток особистості. Вона вводить дитину в реальний контекст різноманітних людських відносин. Дітям потрібний досвід колективних переживань, спільне бажання бути разом. Гра швидко згуртовує дошкільників і будь-який її гравець переймає досвід від інших учасників. Отже, у спілкуванні, яке відбувається в процесі гри, передається соціальний досвід [3].

Одним із ефективних шляхів формування позитивних взаємовідносин у дошкільників є організація їх спільної ігрової діяльності, упродовж якої вони будують разом будиночки, разом малюють картинки або розігрують певні сюжети. Метою таких спільних ігрових дій є навчити дошкільників узгоджувати свої дії, співпрацювати, сформувати у них навички спілкування. Проте нерідко такі спільні ігрові заняття дітей закінчуються сварками,

невдоволенням діями ровесників. Річ у тому, що при відсутності уваги й симпатії до ігрового партнера, дитина не стане узгоджувати з ним свої дії. Оцінювання його дій (фіксоване у вербальних визначеннях) зазвичай передують баченню і безпосередньому сприйняттю іншого, що ідентифікує особистість ровесника з уявленнями про нього. Усе це «закриває» останнього і спричиняє виникнення атмосфери замкнутості, нерозуміння, і як наслідок збільшення образ і сварок. Володіння кращими предметами, програвання головних ролей часто є причинами дитячих конфліктів [2].

З метою впровадження гри в життя, виховну і навчальну діяльність дошкільників О. Майструк виокремила головні умови розвитку дітей дошкільного віку засобами гри:

1. Використання в педагогічному процесі великого спектру ігор.
2. Збагачення життєвого досвіду дітей знаннями і враженнями за допомогою гри.
3. Спрямування гри має відбуватися обережно і тактовно.
4. Вміння організувати самостійну діяльність та активність дітей в ігровому середовищі.
5. Створення умов для індивідуальних і колективних ігор.
6. Правильний відбір ігор, іграшок та ігрового обладнання.

Необхідною умовою застосування гри є також баланс між вільною самостійною грою та іншими видами діяльності. Дотримання такого балансу є одним з основних компонентів розвитку ігрової діяльності дітей дошкільного віку. Завдання вихователя – викликати інтерес до певної події, яка захопила б дитину, вразила, вплинула на її уяву та почуття, дала б основу для розвитку гри [50, С.108-112].

Спілкування під час ігрової діяльності максимально сприяє розвитку особистості дитини. Т. Жижко вивчаючи праці, Д. Ельконіна, зазначила, що вчений виділив чотири рівні дитячих ігор:

1) ігрові дії дитини відтворюють поведінку дорослих і спрямовані на іншого «суб'єкта» (годування ляльки, «виховання» ляльки, укладання її спати тощо);

2) ігрові дії відображають усю систему діяльності дорослих від початку і до кінця (скажімо, «приготування» їжі, годування, прибирання посуду тощо);

3) «програвання» ролі дорослого, що виявляється не тільки в маніпуляціях із предметами, а й у стосунках між людьми, у живих формах їх спілкування (на основі певних ігрових правил, які діти чітко контролюють);

4) зміна традиційних ігрових ролей та поведінки, перехід від однієї ролі до іншої в рамках розвитку сюжету однієї й тієї ж гри.

Тепер гра стає вже цілою сюжетно-рольовою виставою. Власне третій і четвертий рівні дитячих ігор найбільше сприяють розвитку особистості дошкільників та їх міжособистісних відносин [24].

Провідним видом ігрової діяльності дитини п'ятого року життя є сюжетно-рольова гра, бо вона виникає на межі раннього і дошкільного віку і досягає свого розквіту в середині дошкільного дитинства.

Т. Піроженко дає наступне визначення сюжетно-рольової гри – це творча гра дітей дошкільного віку, яка має самостійний, творчий, колективний характер. Вона не є засобом набуття нових знань, а швидше за все служить механізмом переведення знань із рівня зовнішнього ознайомлення на рівень внутрішнього збагачення досвіду дитини. Такі ігри акумулюють механізми та правила діяльності, її зміст і форму, які дитина має присвоїти, зробити своїм надбанням упродовж дошкільного дитинства.

Гра є важливим засобом оволодіння правилами взаємодії з однолітками, бо в ній дитина активно відтворює стосунки між людьми. Для гри потрібне створення уявної ситуації, без якої неможливі її сюжет і зміст. Діти відтворюють сцени сімейного побуту, трудової діяльності і трудових відносин дорослих, відображають епохальні події (космічні польоти, арктичні експедиції тощо). Чим ширша сфера дійсності, з якою доводиться

мати справу дитині, тим різноманітніші сюжети ігор. Діти 5-6-ти років граються не тільки в "гості", "сім'ю", "дитячий садок", а й у "будівництво моста", "запуск космічного корабля" тощо. Із урізноманітненням сюжетів збільшується тривалість ігор: у 3- 4-річних дітей вона становить 10-15 хв.; у 4-5-річних - до 40-50 хв.; у старших дошкільників ігри можуть тривати кілька годин, навіть упродовж кількох днів.

Реальні стосунки часто суперечать ігровим. Чим старша дитина, тим швидше вирішуються конфлікти між рольовими і реальними стосунками на користь реальних.

Діти різних вікових груп під час гри вкладають у сюжет різний зміст. Так, молодші дошкільники багаторазово повторюють однакові дії з одними і тими самими предметами, відтворюючи реальні дії дорослих: граючи в "обід", вони нарізають батон, варять кашу, миють посуд. Ігрові сюжети та роль діти молодшого дошкільного віку ще не планують, вони виникають залежно від того, який предмет потрапить їм під руку: слухавка - гратимуть у лікаря, термометр – буде медсестрою. Через володіння предметом, з яким можна виконувати ігрову дію, нерідко між дітьми виникають конфлікти. Тому часто "на машині їдуть два шофери", "хворого оглядають два лікарі", "обід готують кілька мам".

Оволодіння новим предметом зумовлює зміну ролі. Інакше діють у грі діти середнього дошкільного віку. Вони вже не повторюють безперервно свої ігрові дії, а намагаються змінювати їх. Виконують дії не заради дій, а для вияву свого ставлення до іншої людини відповідно до взятої на себе ролі. Їх дії більш згорнуті, ніж у молодших дошкільників. Перші прояви дитячих ігор виникають ще в ранньому віці, маючи сенсомоторний характер ("доганялки", гра-вовтузіння тощо). На рубежі раннього і дошкільного віку виникає режисерська гра (використання іграшок як предметів-замінників, символічне виконання певної дії). Наступним здобутком дошкільника стає його спроможність організувати сюжетно-рольову гру ("доньки-матері", "школа", "магазин" тощо), яка досягає своєї найбільш розвинутої форми в

середньому дошкільному віці. В сюжетно-рольовій грі діти відтворюють безпосередньо людські ролі і взаємини. Діти граються один з одним, або з іграшкою, як уявним партнером, який теж наділяється своєю роллю. Однією з найскладніших для дітей цього віку є гра з правилами ("піжмурки", "п'ятнашки"). В цих іграх головним є чітке виконання правил гри; зазвичай тут фігурують мотиви кооперації чи змагання.

Автори (Н. Лисенко, Н. Кирста) серед різних видів ігор, що мають найбільш самостійний характер, виділяють саме сюжетну гру. Ознакою цього вони називають її зміст, адже сюжетна гра не може функціонувати в готовому вигляді, а залежить від життєвого досвіду дітей. Вона має свої закони розвитку, залежить від сприйняття дітьми дійсності і виступає його відображенням [45].

Гра є не лише фактором настрою, емоцій дитини, а й важливим чинником розвитку функцій мозку, серцево-судинної та нервової систем її організму. Перебіг усіх життєво важливих фізіологічних і психічних процесів у організмі дитини пов'язаний із задоволенням потреб в активності, нових враженнях, вияві здорових емоцій. У грі дитина набуває вміння взаємодіяти з іншими дітьми, засвоює правила цієї взаємодії, досвід взаєморозуміння, вчиться пояснювати свої дії і наміри, узгоджувати їх з ровесниками. Дитина грає тому, що їй хочеться грати, а не виключно заради отримання якогось конкретного результату.

Спілкування з однолітками діти реалізують в основному в спільних іграх, адже гра є провідною діяльністю дітей дошкільного віку. У грі діти об'єднуються за власним бажанням, самостійно діють, здійснюють свої задуми, не відчуваючи залежності від дорослого. На думку К. Щербакової., особлива роль спільних ігор, як засобу формування взаємовідносин полягає в тому, що в них створюються сприятливі умови для спільних переживань, які сприяють становленню колективних інтересів: діти починають діяти спільно, планувати та розподіляти ролі, враховувати свої сили, час і можливості, піклуватися про товаришів, допомагати їм [89].

Захоплюючі за сюжетом, багаті за змістом гри викликають бажання об'єднуватися, формують інтерес до спільних ігор, змушують використовувати найбільш раціональні прийоми для вирішення труднощів і встановлювати правильні стосунки.

Рівень ігрової діяльності визначає характер, тривалість спілкування дітей, а, отже, і їх взаємини. Взаємини в грі визначаються, перш за все, кількістю розіграних дітьми ролей. Чим більше таких ролей, тим більша кількість дітей може об'єднатися в одній грі.

Характер взаємин дітей залежить від форми організації ігрової діяльності, взаємодій в ній. Спільні ігри та індивідуальні виконують різні функції в педагогічному процесі, розрізняючи, перш за все рівнем взаємодій. Позитивні взаємини активніше будуються на високому рівні відносин, обумовленому змістом гри, особистими схильностями і інтересами дітей. Але поряд з цим на характер взаємин у грі впливає рівень вихованості моральних почуттів дітей – ступінь оволодіння моральними уявленнями, вміннями, навичками, звичками. Отже, не завжди змістовна, гра обумовлює хороші взаємини; буває і навпаки – в малозмістовній, з малою кількістю ролей грі встановлюються тривалі безконфліктні відносини дітей. Інша справа, що такі взаємини ніяк не розвивають дитину

.Тому дуже важливо знати, як і за яких умов, самотійна ігрова діяльність сприятиме формуванню та розвитку позитивних взаємовідносин, які якості особистості повинні бути сформовані у дітей в процесі всієї навчально-виховної роботи.

З практики психолого-педагогічних досліджень відомо, що прояв цікавості до спільних ігор з однолітками, колективних за своєю природою починається у дітей в молодшому дошкільному віці. Поступово відбувається перехід від ігор «поруч» до ігор «разом», діти починають самотійно спілкуватися один з одним, взаємодіяти під час спільних ігор. За допомогою дорослих дошкільники у грі навчаються налагоджувати взаємодію з однолітками, передавати та отримувати інформацію про довкілля,

узгоджувати свої дії з діями інших дітей. Так, завдяки комунікативній та ігровій діяльності дитина перш за все засвоює життєвий досвід, здобуває знання, у неї формуються практичні уміння та навички, духовні потреби, естетичні почуття, виробляється свій погляд на світ, з'являються переконання та закладається характер. За допомогою ігрової діяльності дитина має можливість задовольнити усі свої основні життєві потреби, а саме: у спілкуванні, рухливих діях, самоствердженні, у задоволенні своїх інтересів і потреб. Ігрова діяльність сприяє появі якісних змін у дитячій психіці, захоплює своєю формою і змістом, спрямовує розвиток розумових, вольових, творчих здібностей, виховує культуру спілкування в спільній діяльності. Ігрова діяльність дає можливість дітям оперувати набутими раніше знаннями та набувати нових. Гра – найбільш природний та продуктивний спосіб навчання дітей, тому засвоєння різноманітних знань, умінь та навичок має здійснюватися в розважальній та вмотивованій для них діяльності. Тільки через гру дитина має можливість самостійно навчитися того, чого вона ще не вміє [63, с. 15].

Гра має свою специфічну структуру. Ця структура включає в себе наступні компоненти: сюжет, зміст, роль. Під сюжетом слід розуміти ту сферу дійсності, яку діти відображають у своїх іграх. Сюжети ігор відображають конкретні умови життя дитини. Вони змінюються залежно від цих конкретних умов, разом з розширенням кругозору дитини і знайомства з навколишнім світом. Ігрові дії – це основний засіб, за допомогою якого реалізується сюжет [92, с.62].

Багато вчених, що описували або досліджували сюжетно-рольову гру, одноголосно відзначали, що на її сюжети вирішальний вплив робить саме навколишня дійсність дитини. Д. Ельконін вважав, що дійсність, в якій живе і з якою стикається дитина, може бути умовно розділена на дві взаємно пов'язані, але разом з тим різні сфери. Перша - це сфера предметів (речей) як природніх, так і створених руками людини; друга - це сфера діяльності людей, сфера праці і відносин між людьми, в які вони вступають і в яких

знаходяться в процесі діяльності [90, с. 65].

Зміст гри - це те, що відтворюється дитиною в якості головного в людських відносинах. У змісті гри виражено більш-менш глибоке проникнення дитини у відносини і діяльність людей. Воно може відображати лише зовнішню сторону поведінки людини - тільки те, з чим і як діє людина, або відносини людини до інших людей, або сенс людської діяльності. Конкретний характер тих відносин між людьми, які діти створюють в грі, може бути різним і залежить від відносин дорослих, які оточують дитину. Одна і та ж за своїм сюжетом гра може мати абсолютно різний зміст. Соціальні умови, в яких живе дитина, визначають не тільки сюжети, але перш за все зміст дитячих ігор. Тому ми можемо сказати, що гра формує особистість дитини, створює в його психіці конструкти, які допомагають орієнтуватися в світі [30, с.205]. С. Новосьолова стверджує, що вплив гри на розвиток особистості дитини полягає в тому, що через неї він знайомиться з поведінкою і взаємовідносинами дорослих людей, які стають зразком для його власної поведінки, і в ній набуває основні навички спілкування, якості, необхідні для встановлення контакту з однолітками [36, с.10].

Структурною особливістю і центром гри є роль, яку виконує дитина. За тим значенням, яке належить ролі в процесі гри, багато з ігор отримали назву рольових або сюжетно-рольових. Роль завжди співвіднесена з людиною або твариною, його уявними вчинками, діями, відносинами. Дитина, входячи в їх образ, стає тим, кому наслідує, тобто грає певну роль [51, с. 35]. Але дошкільник не просто розіграє цю роль, він живе в образі і вірить в його правдивість. Тому ми можемо сказати, що ролі, які виконують діти в іграх, формують в них специфічні якості. У сюжетно-рольовій грі об'єктивною основою взаємовідносин є зміст гри і ролі, які обираються дітьми. Основне призначення ролі в сукупності з ігровими діями полягає в відображенні соціального досвіду оточуючих дорослих. Беручи на себе роль, дитина тим самим в міру свого розуміння входить в положення дорослого, через дію в ролі усвідомлює суспільні норми поведінки [90, с. 17].

Для гри потрібне створення уявної ситуації, без якої неможливі її сюжет і зміст. Діти відтворюють сцени сімейного побуту, трудової діяльності і трудових відносин дорослих, відображають фантастичні задуми (морські пригоди, зіркові польоти тощо). Збагачення знань дітей про довкілля урізноманітнює тематику і сюжети ігор.

Як показує динаміка змін у розвитку гри, поступово збільшується тривалість гри. Так, у 4-5-річних гра триває до 40-50 хвилин, а у старших дошкільників значно збільшується від кількох годин до кількох днів. Ігри молодших і старших дошкільників відрізняються сюжетами. Діти різних вікових груп під час гри вкладають у сюжет різний зміст. Так, молодші дошкільники багаторазово повторюють однакові дії, що складає основний зміст ігор. Ігрові сюжети та роль діти молодшого дошкільного віку ще не планують, вони виникають залежно від того, який предмет обрали. Оволодіння новим предметом зумовлює зміну ролі [67, с.267].

Діти середнього дошкільного віку інакше діють у грі, вони вже не повторюють безперервно свої ігрові дії, а намагаються змінювати їх. Виконують дії не заради дій, а для вияву свого ставлення до іншої людини відповідно до взятої на себе ролі, їх дії більш розгорнуті. Основним змістом гри стають стосунки між людьми, відтворення яких навчав дітей дотримуватися певних правил [67, с.221].

На основі скорочення й узагальнення ігрових дій відбувається перехід до розумових дій, з'являється уявна гра, в якій дитина має змогу використовувати предмети-замінники. У сюжетно-рольовій грі між дітьми складаються ігрові стосунки, які обумовлюються роллю та реальні. Ігрові стосунки зумовлюють вибір і розподіл ролей, виявляються в різноманітних висловлюваннях, коментарях, які регулюють динаміку гри. Дитина-лідер обирає для себе головну роль та ігнорує інтереси інших. Якщо дітям не вдається домовитися про розподіл ролей, то хтось виходить із неї або гра розпадається. Чим старша дитина, тим сильніше вона виражає своє прагнення до спільної з однолітками гри, тим частіше погоджується на

виконання непривабливої для неї ролі, тільки щоб гратися разом з іншими. [13].

Структура сюжетно-рольової гри залежить від реальних стосунків, значення яких змінюється від віку дитини. Реальні стосунки часто заважають ігровим. Чим старша дитина, тим швидше вирішуються конфлікти між ігровими і реальними стосунками на користь реальних. Потреба гратися спільно з однолітками, яка з кожним роком стає все відчутнішою, ставить дитину перед необхідністю вибрати сюжет, розподілити ролі, проконтролювати рольову поведінку партнера, що зумовлює розвиток її комунікативної компетентності [61].

Становлення позитивних, доброзичливих взаємин дошкільників великою мірою визначається рівнем розвитку їхньої ігрової діяльності. Саме на ґрунті сюжетно-рольової гри, як основної спільної діяльності дітей, зароджуються їхні перші моральні уявлення про норми та правила спілкування і взаємин з дітьми і дорослими, які їх оточують, з'являються перші симпатії. В грі з найбільшою повнотою і чіткістю виховуються та розкриваються соціально ціннісні якості підростаючої особистості, формується дитяче товариство, свідомість у вчинках та поведінці.

У сюжетно-рольових іграх можливо зближення великих груп дітей, що створює умови для розвитку колективних взаємин. Керуючи сюжетно-рольовою грою, педагог вирішує наступні завдання:

- виховання у дітей бажання і вміння грати разом;
- виховання навичок колективної гри, де вони здобудуть вміння домовлятися, розподіляти ролі та іграшки, радіти успіхам товариша;
- виховання доброзичливого, ввічливого \ ставлення до людей, бажання і готовності зробити їм корисне і приємне. При цьому вчить дітей намічати тему гри, спільно виробляти певні дії, не заважати, а допомагати один одному, самостійно і справедливо вирішувати виникаючі конфлікти.

Формування правильних взаємин включає розвиток організаторських умінь дітей, ініціативи, елементарного вміння керувати і підкорятися.

Найбільше значення у вихованні взаємин надавалося саме сюжетно-рольовій грі (Л. Артемова, Д. Ельконін, Р. Жуковська, Д. Менджерицька, О. Усова та ін.). Вони зазначали, що гра – це діяльність, в якій діти моделюють відносини дорослих. Таке практичне моделювання цих взаємин, у які вступають дорослі люди між собою в процесі здійснення своїх реальних суспільних функцій, є єдино доступним для дітей засобом орієнтації в задачах, мотивах і моральних правилах, які реалізують дорослі люди у своїй діяльності [73, С.13-17].

Висновки до розділу 1

Таким чином, аналіз психолого-педагогічної літератури дозволив визначити взаємини дітей як цілісну систему індивідуальних, виборчих, свідомих зв'язків особистості з різними сторонами об'єктивної дійсності. Дослідження сучасних вчених з проблем розвитку позитивних, доброзичливих, толерантних взаємин дають можливість визначити значення поняття «позитивні взаємини».

Позитивні взаємини – це взаємини між дітьми, в яких проявляється позитивна установка на партнера, емпатія (співпереживання, співчуття, сприяння), доброзичливість, увага до іншого, прагнення до взаємодопомоги і взаємодії без насильства.

Теоретичний аналіз літератури засвідчив, що сензитивним періодом формування позитивного взаємин у дітей з однолітками є середній дошкільний вік. Про це свідчать такі особливості розвитку дітей 5-го року життя:

- зростання потреби спілкування з однолітками;
- прагнення до спільних дій в грі;
- суб'єктна ставлення до однолітка як до партнера по спільній діяльності;
- поява елементів співпраці в грі;
- прояв виборчих відносин;

– бажання прийняти і виконати роль в грі, передаючи способи соціальних відносин дорослих.

Одним з засобів формування позитивних взаємин у дітей п'ятого року життя є ігрова діяльність, а саме сюжетно-рольова гра, так як вона має унікальні особливості, своєрідну структуру, специфічні риси. Моделюючи різні явища життя в рольових іграх, дошкільнята успішніше соціалізуються, проявляють свої потенційні можливості, формуються вчинки і засвоюються моральні норми поведінки. В процесі сюжетно - рольових ігор діти спілкуються один з одним, прислухаються до думки інших дітей, зближуються, дізнаються нове один про одного. В ході гри діти вільно себе почувують, у них відкриваються нові якості особистості, які подобаються його одноліткам і це допомагає становленню відносин в групі.

РОЗДІЛ 2

ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА З ФОРМУВАННЯ ПОЗИТИВНИХ ВЗАЄМИН В ІГРОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ 5-ГО РОКУ ЖИТТЯ

2.1. Вивчення сформованості взаємин дітей 5-го року життя

Перевірка ефективності розробленої нами експериментальної моделі формування позитивних взаємин дітей п'ятого року життя здійснювалася у ході педагогічного експерименту.

Теоретико-методологічний аналіз даної проблеми виявив деякий вплив використання спільних ігор вихователями на формування позитивних взаємин дітей п'ятого року життя та дозволив визначити шляхи підвищення рівня сформованості позитивних взаємин в грі.

Педагогічний експеримент проводився на базі Комунального дошкільного навчального закладу ясла-садок №1 «Сонечко» Розівської селищної ради Розівського району Запорізької області.

У експерименті взяли участь 27 дітей середнього дошкільного віку (13 дітей увійшли до експериментальної групи (ЕГ) та 14 дітей до контрольної групи (КГ). Списки дітей містяться у *додатку А*.

Програма проведення експериментальної частини нашої роботи передбачає три основні етапи: констатувальний, формувальний, контрольний.

Метою *констатувального* експерименту є виявлення рівня розвитку позитивних взаємин дітей 5-го року життя.

Згідно з метою констатувального етапу експерименту визначені наступні *завдання* констатуючого етапу експерименту:

1. Визначити показники взаємин з дорослими та однолітками.
2. Вивчити моральний досвід, отриманий дитиною в сім'ї.

3. Визначити рівні сформованості взаємин в групі.
4. З'ясувати місце сюжетно-рольової гри, як дієвого засобу формування позитивних взаємин у дітей п'ятого року життя.

З метою вивчення стану роботи з проблеми дослідження були використанні наступні *методи*:

1. Спостереження за дітьми.
2. Опитування батьків.
3. Анкетування вихователів.
4. Аналіз календарних планів освітньо-виховної роботи.

Спостереження за дітьми ми проводили під час усіх режимних моментів, під час проведення навчальних занять, а також під час прогулянки. Окрім цього, ми провели методики. Діагностичні методи адаптовані під наше дослідження: методика одномоментних зрізів (розроблена Л. Артемовою), «Дослідження рівня сформованості позитивних взаємин» адаптована методика Н. Комарової).

Наведемо результати спостереження за сюжетно-рольовими іграми. Спостереження за організацією ігрової діяльності дітей в середній групі показали, що ігрові сюжети, в основному, не відрізняються різноманітністю. На це впливає те, що більшість дітей не виявляють самостійність і творчу ініціативу в створенні нових сюжетів. У більшості випадків розвиток сюжетів відбувається за допомогою вихователя, а деякі діти виходять відразу з гри, якщо не можуть розвинути сюжет. Лише деякі діти можуть самостійно і творчо розвинути сюжет.

Іноді в основу сюжету ігор лягали знання і уявлення дітей про взаємини людей, отримані з прочитаних їм книг, переглянутих мультфільмів, прослуханих передач і т. п. Як правило, такий досвід реалізувався в грі з різними, іноді досить значними відступами від оригіналу - казки, розповіді, мультфільму.

Прагнучи правильно виконати взяту на себе роль в грі, діти були чемні, доброзичливі. Наприклад, гра "Супермаркет", покупець Глеб Н. : - "Добрий

день, дайте мені, будь ласка, морозиво". Продавець Мія І.: "Будь ласка". Гра "Лікарня", лікар Арина Л., доброзичливо розмовляє з пацієнтом, заспокоює його. Дотримуються правил моральної поведінки, діти встають в чергу. Але спостерігається часте перетинання ролевих і реальних взаємин граючих дітей, вони висловлюють свою незгоду, невдоволення партнерами, відволікаються від мети гри і неповно втілюють задум. Це заважає розвитку гри.

«Провідні» ролі в грі виконують, в основному, одні й ті ж самі діти: Мія І., Софія В., Даша А., Аліса Б. Ці діти завжди проявляють ініціативу у всьому: можуть самостійно вибрати тему гри, продумати зміст гри, здатні домислювати запропонований варіант сюжету, з легкістю реалізують свої задуми, придумуючи щось незвичайне, оригінальне. Вони можуть захопити своїми ідеями інших дітей групи. Але навіть діти цієї групи не завжди здатні проявити співчуття, пошкодувати, схильні до залагодження конфліктів. Це характерно лише для Катерина І. і Арини Л.. Наприклад, Катерина І. виконує роль головної в магазині, вона направляє одного «водія» на базу за продуктами, але тут підбігає хлопчик, який і не брав участі в грі і вихоплює машину у «водія» зі словами : «Ні, я поїду на базу». Єлисей, який виконував роль «водія», починає хникати. Тоді Катя, що є головною в магазині, говорить: «Мені зараз подзвонили з другої бази, звідти потрібно привести апельсини. Єлисей, поїдь будь ласка за ними».

В цілому взаємини між більшою частиною дітей в процесі гри доброзичливі, мають позитивний характер. Але нерідко дії і вчинки дошкільнят позбавлені чуттєвої основи, нерідко виникають конфлікти через невміння дітей співпереживати, поступатися, бути уважними до товаришів. Доброзичливі прояви, засновані на співпереживанні, співчутті, в процесі ігор зустрічаються лише п'яти дітей: Вероніки А., Катерини І., Мії І., Аліси Б., Андрій К. Решта дітей або недостатньо ще освоїли ці навички, або дуже часто навіть проявляють агресивність по відношенню до однолітків (Діма М., Данило Г.).

Спостереження показали, що для дітей, обмежених в контактах з однолітками, характерна індивідуальна гра з іграшками. Вони змушені грати одні - адже у них немає партнера. Сюжет гри, в основному одноманітний, вони обігрують звичні для них дії (годування ляльки, гра в машинки і т.п.). Але у одного з таких дітей (Кирило Д.) є здатність придумувати і обігравати нові сюжети. Наприклад, Кирило розставляє на килимі столики, розставляє біля них іграшки (ляльок та звірів): і говорить, що це діти в садочку на обіді. Сам він виступає в ролі вихователя, який слідкує з дітьми. Потім хлопчик говорить: «А тепер всі зібралися і зараз підемо на дивовижну прогулянку». На якій вони зустріли чарівника. Гра тривала: чарівник приносить чарівну паличку. Таким чином, ми можемо зробити висновок, що Кирило Д. зданий цікаво розвинути сюжет, але проблема в тому, що він завжди грає один, навички спілкування з однолітками у нього не розвинені.

Висновки: під час спостереження за сюжетно-рольовою грою, спостерігалися, в основному, правильні взаємини між дітьми, зумовлені правилами гри, роллю. Але дуже часто виникали конфлікти, коли перетинаються рольові і реальні взаємини граючих дітей (діти роблять своїм партнерам зауваження, сперечаються з приводу виконання ролі, побудови сюжету і т.д.). На це впливає недостатній розвиток навичок самоорганізації, невихованості певних моральних почуттів. Здатність виявити співчуття проявляється не завжди навіть у дітей з хорошим рівнем розвитку гри. Ця якість зустрічається лише у 5 дітей (Вероніки А., Катерини І., Мії І., Аліси Б., Андрій К.)

Далі нами була проведена методика одномоментних зрізів Л. Артемової модифікована під наше дослідження. Основна мета нашого дослідження полягала у спостереженні за дошкільниками у процесі гри, ми занотовували колективну гру (тобто мова йде про об'єднання дітей), а також окремо виділяємо тих дітей, які граються самі, тобто ні з ким із інших дітей вони не об'єднуються. У нашій групі респондентами є 27 дітей, таким чином, ми за кожною дитиною (для полегшення проведення спостереження)

закріпили номер, і, відповідно, даний номер фіксувався протягом усього процесу дослідження. За допомогою розглянутої методики ми змогли виявити наступні показники:

- 1) було визначено середню тривалість спілкування дітей;
- 2) кількість сюжетів;
- 3) кількість ігрових тем;
- 4) кількість організаторів гри;
- 5) середню величину об'єднань;
- 6) частоту контактування;
- 7) визначити стабільність складу у об'єднаннях.

Отримані результати по методиці одномоментних зрізів ми відобразимо в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1.

Показник	Кількість /якість	
	ЕГ	КГ
Середня тривалість спілкування респондентів	10 хв.	15 хв.
Кількість сюжетів	3	4
Кількість організаторів гри	2	3
Середня величина об'єднань	4	5
Частота контактування	2-4 рази	2-4 рази
Стабільність складу у об'єднаннях	нестабільний	нестабільний

Аналіз даних, отриманих при дослідженні методики одномоментних зрізів структури групи у вільному спілкуванні, що не регламентованому вихователем, яка проводилась протягом 14-ти днів, дозволили встановити наступне: діти віддають перевагу спільним іграм аніж індивідуальним. При цьому переважну частину часу більшість дітей проводять з незначним

числом однолітків, а з іншими дітьми групи їх контакти короткочасні, склад об'єднань нестабільний, обмежена кількість ігрових тем та сюжетів, мало організаторів гри.

Так, діти під час ігор об'єднувалися в групи за статевими ознаками: хлопчики грали тільки з хлопчиками, дівчатка з дівчатками. Ігрові об'єднання, що складаються з дітей різної статі, швидко розпадалися. Загальна кількість дітей в ігрових об'єднаннях коливалося від 4 до 5 дітей.

Наведемо дані спостереження за сюжетно-рольовою грою «Перукарня» дітей експериментальної групи: задум гри виник з ініціативи дитини Мії І., яка повідомила, що вона перукар, і запрошує всіх відвідати салон краси, для того, щоб показати які зачіски вона вміє робити. Задум гри сподобався іншим дітям (Арина Л., Катерина І.) вони захотіли бути відвідувачами салону, але не могли вирішити, кому першому будуть робити зачіску. Але довго не сперечаючись вони самі владнали цю ситуацію, і зайняли місце очікування. Далі до гри захотіли приєднатися ще двоє дівчаток Марія Г. та Софія В.. Мія оголосила всім, що поки вона буде робити першому відвідувачу зачіску інші будуть очікувати. Так як двоє дівчат не хотіли довго чекати вони вирішили не продовжувати гру, і вийшли з неї, а інші продовжили. Далі до гри вирішила приєднатися Ганна О., яка запропонувала робити макіяж, та запросила до гри тих дівчат, які раніше вибули з гри. Загалом дівчата гралися близько 13 хвилин.

Можемо зробити висновок, що гра дітей малозмістовна, короткотривала, діти не намагалися розвинути сюжет гри, майже не імпровізували в грі.

Далі ми провели методику: «Дослідження рівня сформованості позитивних взаємин» Н. Комарової, адаптовану до завдань нашого дослідження. Ми визначили рівні сформованості позитивних взаємин та їх показники. Основна мета даного етапу нашого дослідження полягала у тому, щоб дослідити наявний стан взаємин між дітьми. Ми спостерігали відповідно до встановлених критеріїв, за кожним респондентом, спостереження проводилося під час сюжетно-рольової гри. Так, ми систематизуємо критерії,

порядковий номер кожного критерію буде відповідати їх порядковому номеру у протоколі (див. Таблицю 2.2.)

- 1 – вміння організувати гру;
- 2 – товариськість респондента по відношенню до однолітків;
- 3 – вміння респондента гратися із іншими дітьми без конфлікту;
- 4 – вміння втішати та співчувати іншому;
- 5 – вміння ділитися іграшками;
- 6 – бути справедливим;
- 7 – вміння не ображатися;
- 8 – вміння не ображати дітей.

Рівень сформованості позитивних взаємин у колективі ми оцінювали за бальною системою відповідно до наступних показників:

6-8 балів – *високий рівень сформованості позитивних взаємин*. В грі дитина зазвичай є ініціатором, організовує гру, розуміє правила гри та дотримується їх, прагне контактувати з іншими дітьми, до гри проявляє інтерес, під час гри допомагає товаришам, нікого із товаришів не ображає, і не ображається сам. Виявляє інтерес до інших дітей, ініціативність, активність (прагнення до взаємодії), вміє враховувати бажання іншої дитини.

4-5 балів – *середній рівень сформованості позитивних взаємин*. Дитина відкрита до спілкування, готова поділитися своїми іграшками, хоче гратись, але має недостатній рівень розвитку ігрової діяльності, не дотримується правил, може образити інших дітей. Діти середнього рівня проявляють пасивну позицію до інших дітей, не завжди проявляють ініціативу, прагнуть до взаємодії, відгукуються на пропозицію пограти.

1-3 бали – *низький рівень сформованості позитивних взаємин*. Цей рівень свідчить про те, що у дітей не розвинені взаємини. На контакт із однолітками дитина не йде, частіше за все така дитина грається наодинці, тобто залишається від інших дітей осторонь. Ці діти не мають інтересу до однолітків, не вступають у взаємодію першими, а починають проявляти ініціативу тільки після того як одноліток проявив активність або за участі

педагога. Нерідко діти з низьким рівнем мають відсутність бажання допомогти однолітку, вони можуть сердитися, проявляти агресивність, не діляться іграшками.

У таблиці 2.2 ми відобразимо отримані критерії по методиці «Дослідження позитивних взаємин в грі», а також на рис. 2.1 ми за отриманими результатами побудуємо діаграму.

Таблиця 2.2.

Протокол спостереження рівня сформованості позитивних взаємин

	ЕГ		КГ	
Високий	2	15%	3	21%
Середній	7	54%	8	57%
Низький	4	31%	3	22%

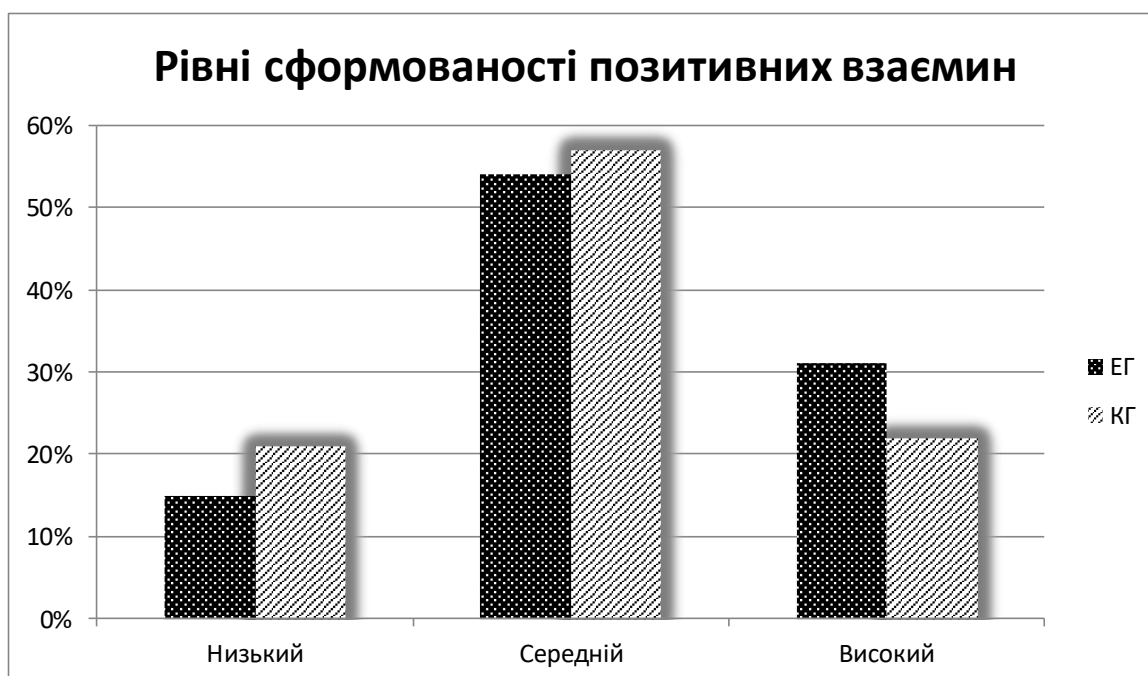

Рис. 2.1. Рівні сформованості позитивних взаємин

Таким чином, із отриманих після проведення методики результатів ми бачимо, що високий рівень сформованості позитивних взаємин продемонстрували 5 дітей: 2 дитини ЕГ та 3 КГ. Це свідчить про те, що ці є

організаторами та ініціаторами гри, розуміють правила, прагнуть контактувати з однолітками, до гри проявляють високу зацікавленість, під час гри допомагають товаришам, нікого із товаришів не ображають, і не ображаються самі.

Середній рівень сформованості позитивних взаємин було виявлено у 15 дітей: 7 дітей ЕГ та 8 дітей КГ. Загалом ці діти мають цілком нормальний рівень сформованості позитивних взаємин, а саме: ці діти відкриті до спілкування, готові поділитися своїми іграшками, вони хочуть гратись, але мають недостатній рівень розвитку ігрової діяльності .

Низький рівень сформованості позитивних взаємин було виявлено у 7 респондентів: 4 дітей ЕГ та 3 КГ, це говорить про те, що у цих респондентів взаємини не розвинені зовсім. На контакт із однолітками діти не йдуть, частіше за все такі діти граються наодинці, тобто залишаються від інших дітей осторонь.

Далі щоб пересвідчитися в отриманих під час діагностики результатах, нами було проведено опитування батьків та анкетування вихователів.

Спочатку проаналізуємо хід роботи (програму запитань) для опитування батьків. Питання мають варіативний характер за типом: так-ні-не знаю. Батькам дітей було поставлено 12 запитань (*Додаток Б*):

1. Чи є у Вашої дитини друзі за межами дитячого садочку?
2. Скільки часу вони проводять із дитиною?
3. Чи є в родині ще діти (з якими може товаришувати, проводити час)?
4. Чи знаєте ви що таке емпатія?
5. Як часто ви читаєте дітям книжки, переглядаєте фільми, чи мультиплікацію, які викликають емпатію?
6. Чи розповідає вам дитина як пройшов її день у садочку?
7. Чи розповідає вам дитина з ким вона товаришує у садочку?
8. Чи розповідає вам дитина з ким би вона хотіла товаришувати у садочку,
9. Чи розповідає вам дитина хто дитині із однолітків не подобається?
10. Якщо розповідає, то чи зазначає причину?

11. Чи грається ваша дитина з іншими дітьми у дворі?

12. Якщо грається то як довго відбувається ігрова дія?

Вивчивши отримані відповіді, ми прийшли до висновку, що батьки дуже мало часу проводять із своїми дітьми, так як працюють вони до 17-18 годин, і спілкування, по більшій мірі відбувається під час дороги додому, до речі, саме цей час вони (батьки близько 83 % опитаних) додали це ще і як прогулянку із дитиною.

Що стосується емпатії, то більшість батьків, а саме 53 % відсотки знають що це таке, і близько 35 % стверджують що читають дітям оповідання та переглядають спільно із дитиною фільми емпатійного змісту. Ще 26 % опитаних батьків стверджують що разом із дітьми гуляють на вихідних у дворі, на дитячому майданчику, де граються інші діти, і тоді їх діти мають змогу погратися разом із іншими дітьми. Із цих 26 відсотків батьків - 12 % нам повідомили що їх діти здебільшого граються із 2-3 дітьми одночасно, тривалість гри до 15 хв., інші – 10 % батьків стверджують що їх діти граються на майданчику із усіма дітьми, і намагаються охопити грою якнайбільшу кількість дітей, при цьому характер ігрової діяльності короткотривалий. Інші 4 % батьків стверджують, що їх діти перебуваючи на дитячому майданчику не поспішають вступати в ігрову діяльність з іншими дітьми, вони люблять або гратися самотійно, або спостерігати збоку за грою інших дітей, але ж найчастіше вони бавляться самотійно.

Це опитування нам дало можливість переконатися у тому, як саме ведеться вдома робота щодо формування позитивних взаємин у дітей середнього дошкільного віку, і чи взагалі така роботи у родині проводиться.

На наступному етапі ми провели анкетування вихователів закладу дошкільної освіти №1 «Сонечко». Всього в анкетуванні прийняло участь семеро вихователів. Отриманні результати дали нам підставу для виявлення уявлень вихователів про значення сюжетно-рольової гри в житті дітей, ролі педагога в формуванні взаємовідносин дітей в сюжетно-рольовій грі. Розроблена анкета містила 5 запитань (*Додаток В*).

Анкетування проводилося анонімно, кожен вихователь отримав список питань, а на наступний день вони принесли анкети з відповідями. На питання вихователі дали розгорнуті повні відповіді. Відповіді на перше питання показали, що всі педагоги розкривають важливість гри в формуванні дитячих взаємин. Педагоги писали: «саме в грі можливо організувати колектив, що є фундаментом встановлення позитивних, дружелюбних взаємин», «гра дозволяє розвинути інтереси дітей», «в грі розвивається самостійність, творчість, активність, дружелюбність».

За результатами відповідей на друге питання анкети нами виявлено, що в грі беруть участь половина і менше половини дітей, склад граючих, найчастіше носить постійний характер. Діти вже звикли до своїх маленьких підгруп, та не приймають «новачків».

У сюжетно-рольовій грі 3 з 7 опитаних педагогів займають найчастіше позицію організатора рольової гри, що заключається в поясненні або показі гри, організації ігрового середовища. Три вихователя вважає, що дорослий також повинен брати участь в грі нарівні з дітьми. Роль спостерігача займає один педагог.

На питання про надання допомоги дітям в узгодженні дій в сюжеті, вихователі відповіли неоднозначно. Частина колективу заявила про те, що потрібно «давати можливість дітям самостійно без дорослого регулювати взаємини в грі, що дозволить дітям проявити сформовані якості». Решта педагогів дали позитивну відповідь, обґрунтовуючи його тим, що «вихователь в першу чергу власним прикладом навчає дітей різноманітним прийомам і методам організації гри, надаючи допомогу у вирішенні організаторських завдань». Можливо, діти і володіють достатніми знаннями, враженнями про задуманий сюжет, але якщо у дитини не сформовані моральні якості, так важливі для колективної гри, задум не буде реалізований.

Аналізуючи відповіді на п'яте питання анкети ми дізналися, що індивідуальна робота з надання допомоги сором'язливим дітям з метою

входження в дитячу гру, на думку педагогів, необхідна. Деякі вихователі, зазначили, що такій дитині потрібно знайти підходящого однолітка, допомогти в підборі ролі, і таким чином вони зможуть отримати визнання іншими дітьми цієї дитини. Більшість педагогів відзначили важливість підтримки ініціативи дитини, підвищення авторитетності в очах однолітків через нескладні ролі.

Виходячи з отриманих даних, можна зробити висновок про те, що вихователі розуміють, наскільки важливе місце займають сюжетно-рольові ігри, як основа формування взаємин і участь педагога в процесі вибудовування відносин дітей в сюжетно-рольовій грі. Дорослий може допомогти направити лінію гри в правильне русло, тонко відкоригувати виниклі складнощі в грі у дітей, виховати у дитини відносини доброзичливості і поваги один до одного. Але при цьому, не всі педагоги на практиці використовують процес побудови сюжетно-рольової гри, як можливість відтворити реальність очима дітей і через гру організувати дитячий колектив, встановити дружні взаємини, дати можливість набути навичок діяти в колективі.

Звернемося до документів, вивчимо календарно-тематичне планування вихователів середньої групи, щоб розуміти, глибину занурення педагога у питання формування позитивних взаємин між дітьми в грі. Програма по якій працюють у ЗДО «Дитина» отже, з огляду на календарно-тематичне планування у середній групі відповідно до програми освітні завдання мають заохочувати малюків до спільних ігор, формувати стійкі інтереси, вихователь має заохочувати дітей до вирішення завдань гри. Серед творчих ігор які плануються вихователем у групі є наступні: "Дитячий садок", "Пекарня", "Рятувальники", "Ательє мод". Окрім творчих мають бути проведені також і конструктивно-будівельні ігри, – це, зокрема, ігри, де діти будуть будувати вольєр для тварин, гараж для авто, міст через греблю. Також, відповідно календарного плану вихователь буде проводити постановки, ігри-

драматизації та театралізації. Велике місце у плануванні відводиться іграм за правилами.

Нами було визначено, що сюжетно-рольові ігри плануються щоденно у другій половині дня, в плані зазначається тільки назва гри. Також вихователь проводить батьківські збори на відповідну тематику: «Виховання доброзичливості, чуйності, поваги до однолітків та дорослих», «Як прищепити дітям добрі взаємини». В групі наявні консультації для батьків та книги-пересувки: «Сюжетно-рольові ігри або навіщо грати з дитиною», «Дорослі, діти, гра». Методистом ЗДО було проведено круглий стіл на тему: «Формуємо життєву компетентність дошкільників у сюжетно-рольовій грі».

Таким чином, робота із календарно-тематичного планування дає змогу нам пересвідчитися, що робота яка ведеться у ЗДО із формування позитивних взаємин дітей середнього дошкільного віку проводиться, але в недостатній мірі, вихователям потрібно більше уваги приділити саме сюжетно-рольовим як одним з найважливіших засобів формування взаємин.

Результати проведеного дослідження показали, що робота з формування позитивних взаємин проводиться не в повному обсязі. Вихователі мало уваги приділяють саме сюжетно-рольовим іграм, як найефективнішому засобу формування позитивних взаємин. Сюжетно-рольові ігри одноманітні, малозмістовні, короткотривалі, вони не відповідають своїм виховним функція, що й призвело до невисоких показників розвитку позитивних взаємин.

Виходячи з результатів констатувального експерименту можна зробити висновок, що більшість дітей середнього дошкільного віку ЕГ та КГ мають середній рівень сформованості позитивних взаємин, це свідчить про необхідність пошуку та розробки більш ефективних шляхів формування позитивних взаємин, а саме використання сюжетно-рольових ігор як засобу роботи з даного напрямку.

2.2. Експериментальна модель формування позитивних взаємин у дітей в процесі ігрової діяльності

Метою *формувального* експерименту є створення моделі організації ігрової діяльності, щодо формування позитивних взаємин дітей п'ятого року життя.

Досить низькі показники рівня сформованості позитивних взаємин на констатувальному етапі експерименту та ряд недоліків в організації ігрової діяльності, визначили наступні *завдання* формувального етапу дослідження:

- накопичення знань про моральні норми і їх важливість у взаєминах з оточуючими;
- підвищити рівень позитивних взаємин в групі, завдяки зміни змісту гри, введення нових ролей, ігрових дій, ситуацій, тобто підвищення рівня ігрової діяльності;
- формування позитивних взаємин в процесі сюжетно-рольових ігор.

В експерименті приймали участь діти середнього дошкільного віку Комунального дошкільного навчального закладу №1 «Сонечко». Після діагностичного обстеження за показниками були визначені дві вікові групи для проведення формувального етапу дослідження: експериментальна – І середня група (13 дітей), в якій були нижчі показники, ніж у контрольній (ІІ середня група – 14 дітей).

Реалізація поставлених завдань відбувалася в два взаємопов'язаних етапи: підготовчий і основний.

Підготовчий етап включав в себе два завдання формувального експерименту: проведення попередньої роботи в підготовці до гри, що забезпечувало збагачення змісту ігор, урізноманітнення сюжетів та ігрових ситуацій, наповнених позитивним, доброзичливим змістом та накопичення знань про моральні норми та правила поведінки дітей в процесі гри.

Спираючись на дослідження О. Усової, яка виділяла дві форми взаємин між дітьми під час гри: реальні та ігрові. Ми можемо зазначити, що

затіваючи гру і розподіляючи ролі, діти, ставляться один до одного не як ті чи інші персонажі, а як товариші. Але і в процесі гри, коли відносини між дітьми визначаються взятими ролями, вони не перестають ставитися один до одного як товариші по грі, не втрачають реального плану взаємин один з одним. Тобто реальні взаємини переважають над ігровими. Виходячи з цього ми хочемо підвищити рівень ігрової діяльності, завдяки зміни змісту ігор, кількості наявних ролей в грі, аби діти мали змогу обрати ту роль, яка їм до вподоби, цим самим ми можемо зменшити конфлікти між дітьми, підвищити тривалість сюжетно-рольової гри та збільшити кількість ігрових об'єднань.

З отриманих результатів констатуючого експерименту, ми можемо зробити висновок, що рівень позитивних взаємин дітей є недостатнім, нашим завданням є підвищити рівень ігрової діяльності, з цією метою було створено тематичний план розвитку сюжетно-рольових ігор «Сім'я», «Дитячий садок», «Поліклініка», «Автопарк», в яких відбувається формування позитивних взаємин. Для розвитку ігрової діяльності ми використовували перш за все попередню роботу, яка давала дітям підґрунтя для розвитку гри, для збагачення ролей та розвитку різноманітних ігрових сюжетів і ситуацій.

Далі у таблиці 2.3 ми розробимо тематичний план розвитку сюжетно-рольових ігор.

Таблиця 2.3

Тематичний план розвитку сюжетно-рольових ігор

Назва гри	Програмовий зміст	Попередня робота	Ігрові сюжети та ролі
Сім'я	1. Вчити здійснювати ігрові дії, виходячи зі свого досвіду і знань. 2. Формувати навик застосовувати прийоми, які можуть бути	- бесіди - читання творів - дидактичні ігри - ігри-інсценізації - інтегровані заняття - розгляд ілюстрацій	Ролі: татко, мама, дідусь, бабуся, старша донька, лялька-немовля, діти-дошкільнята. Сюжети: «обід у родині», «ранок у родині», «добрий господар татко»,

	<p>використані при розвитку сюжету ігор та ігрових ситуацій.</p> <p>3. Встановлювати з дітьми емоційно - позитивний контакт, викликати інтерес до спільної діяльності з дорослим, спонукати до використання в грі предметів - заміників.</p> <p>4. Виховувати дружні взаємини.</p>		<p>«будівництво», «у родині – немовля», «матуся вкладає діток до ліжечка спати», «вечір у родині», «вихідний день у нашій родині», «дитина захворіла у сім'ї», «допомагаємо матері прати білизну», «веселе велике прибирання», «до сім'ї прийшли гості», «у сім'ї велике свято: це може бути день народження чи Новий рік», «переїзд до нової квартири».</p>
«Дитячий садок»	<p>1. розширити уявлення дітей стосовно змісту трудових дій працівників дитячого садочку.</p> <p>2. вихованні дружних взаємин між дітьми середньої групи у грі.</p>	<p>- спостереження за роботою пом. вихователя</p> <p>- екскурсія по садочку</p> <p>- розгляд ілюстрацій</p> <p>- бесіда із дітьми середньої групи.</p> <p>- гра-драматизація «Ясочкин садочок»</p>	<p>Ролі: вихователь, лікар, праля, музичний працівник, медична сестра, кухарь, помічник вихователя</p> <p>Сюжети: «наші заняття», «ранковий прийом», «проведення ранкової зарядки у садочку», «робота помічника вихователя – сніданок», «робота помічника вихователя – прибирання групи», «на музичному занятті», «на прогулянці», «на фізкультурному занятті», «обід у дитсадку», «огляд у лікаря», «праця</p>

			праля у пральні дитячого садка», «робота кухаря у садочку».
«Поліклініка»	<p>1.збудженні у дітей інтересу до професії лікаря.</p> <p>2.формування у дітей умінь розвивати ігровий сюжет.</p> <p>3. ознайомити дітей із назвами медичних інструментів, та закріпити їх розуміння</p> <p>4. розвивати умінь ділитися на підгрупи відповідно до сюжету гри і знову об'єднуватися в єдиний колектив.</p> <p>5.виховання уважного та чуйного ставлення дитини до хворого, вихованні чуйності, доброти, культури спілкування.</p>	<p>- екскурсії</p> <p>- читання художніх творів</p> <p>- гра-інсценізація,</p> <p>- виготовлення атрибутів до гри</p> <p>- бесіди</p> <p>- розгляд ілюстрацій</p>	<p>Ролі: медична сестра, лікар, хворий.</p> <p>Ігрові сюжети: «у лікаря на прийомі», «Болить горло», «виклик лікаря додому», «ставимо укольчик», «поранили пальчик», «робимо щеплення».</p>
«Автопарк»	<p>1.розширення уявлень дітей середньої групи про професію автомеханіка та шофера.</p> <p>2. розвиток умінь дітей будувати рольовий діалог, використовувати творчий підхід до гри, рольову мову, створювати ігрову обстановку використовуючи реальні предмети.</p>	<p>- екскурсії</p> <p>- спостереження</p> <p>- бесіди</p> <p>- рухливі ігри</p> <p>- дидактичні ігри</p> <p>- читання творів</p> <p>- розгляд ілюстрацій</p>	<p>У грі були програні наступні ролі: водій автобусу, водій таксі, пасажир, кондуктор, механік, водій вантажної машини, поліцейський, працівник заправки.</p> <p>У грі було розіграно наступні сюжети: «вчимося водити автобус», «будуємо автобус», «ремонт машини», «автобус перевозить</p>

	<p>3.виховання доброзичливості та постійної готовності прийти на допомогу одне одному, а також культуру поведінки у транспорті.</p>		<p>громадян-пасажирів», «заправляю машину», «до нової квартири вантажна машина перевозить меблі», «мийка машин», «вантажна машина перевозить вантаж (пісок, цеглу, сніг)», «машина перевозить продукти харчування до дитячого садочку, до лікарні, до магазину)), «їдемо до садочку», «прямую у гараж», «я їду кататися містом», «їду в гості».</p>
--	---	--	---

Далі ми коротко розглянемо основні методичні моменти, висвітлимо основний програмний зміст кожної гри, які входять у нашу програму дослідження. Також дамо характеристику ігровому матеріалу, який має бути використаний для проведення кожної сюжетно-рольової гри. Особливу увагу у даному контексті ми приділимо саме попередній роботі, визначимо основні ролі та ігрові дії, над якими ми будемо працювати з дітьми середньої групи по кожній грі.

Перша гра, це гра, яка має назву «Сім'я». Програмний зміст гри «Сім'я» полягає у закріпленні уявлень дітей власне про саму сім'ю, діти 4-5 річного віку мають розуміти обов'язки членів сім'ї. Розвивальна мета полягає у розвитку інтересу дітей до гри. Навчальна – у навчанні розподіляти ролі, розвивати сюжет самої гри; діяти у грі відповідно до взятої на себе ролі, відтворення ролей має бути творче. Обов'язково ми велику увагу приділяли формуванню у дітей умінь використовувати у грі предмети-замінники.

Виховне значення гри полягає у вихованні поваги та любові до членів родини, шанобливе ставлення до праці, яку виконують члени родини.

Ігровий матеріал, який ми будемо використовувати для проведення гри: це дитячий іграшковий посуд, меблі, різноманітні атрибути, які призначені для обладнання дитячого саду, будиночка, іграшкова машина, великий конструктор, лялька – немовля, сумка, іграшкова коляска, предмети-заступники.

Передувала початку гри - попередня робота, ця робота полягала у проведенні бесіди з дітьми за наступною тематикою: «Моя допомога мамі», «Моя сім'я», «Хто, ким працює?», «Яку роботу я виконую вдома». Під час бесіди було запропоновано дітям розглянути фотографії та картинки за темами бесіди; окрім цього було прочитано дітям із наступним обговоренням оповідання:

- А. Барто «Машенька»
- А. Кардашова «Велике прання»;
- Д. Габе «Мама», «Робота», «Братик»;
- Б. Заходера: «Шофер», «Будівельники»;
- Н. Забіла «Ясочкин садок»;
- повість із життя маленького хлопчика у дитячому садочку написану Евою Яниковською, яка має назву: «Я ходжу до дитячого садочку»;

Відповідно до гри, ми реалізовували із дітьми середнього дошкільного віку наступні ігрові ролі: татко, мама, дідусь, бабуся, старша донька, лялька-немовля, діти-дошкільнята.

Серед сюжетів, які нами були обіграні – це наступні: «обід у родині», «ранок у родині», «добрий господар татко», «будівництво», «у родині – немовля», «матуся вкладає діток до ліжечка спати», «вечір у родині», «вихідний день у нашій родині», «дитина захворіла у сім'ї», «допомагаємо матері прати білизну», «веселе велике прибирання», «до сім'ї прийшли гості», «у сім'ї велике свято: це може бути день народження чи Новий рік», «переїзд до нової квартири».

Серед основних ігрових дій, які безпосередньо було реалізовано наступні: матусі, яка працює вихователькою у дитячому садочку, – і далі ми розглядаємо дії, що виконує вихователь: приходить на роботу у садочок, зустрічає дітей, спілкується із батьками, готує необхідне приладдя, проводить заняття із дітьми, і т.п. відповідно до режимних моментів садочку, далі матуся-вихователь повертається після роботи додому, відпочиває гуляючи з дитиною, спілкується із дитиною та чоловіком, готує вечерю, допомагає бабусі, вкладає дитину до ліжечка спати.

Відповідно ми також розглядали ігрові дії мами – домогосподарки, татуса: водія (будівельника), старшої доньки, бабусі, діда та дітей які відвідують дитячий садочок.

Наступна проведена гра має назву – «Дитячий садок». Програмний зміст гри «Дитячий садок» полягає у наступному: розширити уявлення дітей стосовно змісту трудових дій працівників дитячого садочку. Ми маємо в ході гри викликати у малюків бажання до наслідування дій дорослої людини. Виховна мета гри полягає у вихованні дружних взаємин між дітьми середньої групи у грі.

Розглянемо ігровий матеріал, який ми будемо використовувати для проведення гри: лялька, одяг для ляльки, дитячі іграшкові меблі, посуд, відра, швабри, дрібні іграшки, ганчірки, халати, фартухи, тазик, пральна машина, підставка, де ми будемо сушити випрану білизну, праска, прасувальна дошка, продукти, музичні інструменти, набір посуду який використовує кухар у своїй роботі, плита, пылосос.

Була проведена наступна попередня робота: було проведене спостереження (з наступним детальним обговоренням) за роботою помічника вихователя (та власне і самого вихователя), було проведено бесіду із дітьми середньої групи про роботу помічника вихователя та вихователя, медсестри, кухаря.

Обов'язково ми проводили екскурсію (оглядову екскурсію) до фізкультурного та музичного залу дитячого садочку. Після екскурсії було

проведено бесіду дітей із музичним працівником та керівником із фізичного виховання; окрім цього було проведено екскурсію до медичного кабінету – де діти середньої дошкільної групи оглянули кабінет лікаря, спостерігали за його роботою, а потім відбулася бесіда, на якій приймали безпосередню участь лікар, вихователь та діти середньої групи. У ході бесіди малюки ділилися своїм безпосереднім досвідом відвідування лікаря. Екскурсія до кухні викликала у дітей безліч позитивних емоцій, – огляд великого кухонного обладнання, незвичного для дітей передусім за своїми розмірами. Екскурсія, точніше власне огляд кухні, була поєднана з бесідою дітей із кухарем та вихователем, під час бесіди діти дізналися про технічне обладнання, велике обладнання, яке полегшує працю працівників кухні. Було проведено гру-драматизацію взятую із вірша який написала Наталя Забіла що має назву – «Ясочкин садочок». І, остання екскурсія, яка відбулася у рамках підготовчої роботи до даної гри – це екскурсія до пральні. У аспекті даної екскурсії було організовано практичну діяльність дітей, робота полягала у пранні дитьми білизни для ляльки, та хусточки.

Були відіграні наступні ролі: виховательки, лікаря, пралі, музичного працівника, медичної сестри, кухаря, помічника вихователя.

Були розіграні наступні сюжети: «наші заняття», «ранковий прийом», «проведення ранкової зарядки у садочку», «робота помічника вихователя – сніданок», «робота помічника вихователя – прибирання групи», «на музичному занятті», «на прогулянці», «на фізкультурному занятті», «обід у дитсадку», «огляд у лікаря», «праця пралі у пральні дитячого садка», «робота кухаря у садочку».

Програвалися наступні ігрові дії:

- 1) вихователька дитячого садка зустрічає та приймає діток, говорить з батьками, проводить заняття, грає з дітьми;
- 2) фізичний керівник проводить ранкову зарядку із вихованцями середньої групи;

3) помічник вихователя допомагає вихователю сприяти дотриманню порядку, дисципліни, сприяє підготовці до заняття – розкладає дидактичний матеріал, допомагає підготувати методичне обладнання, отримує їжу та накриває сніданок та обід, підтримує порядок у групі;

4) музичний керівник – організовує та проводить із дітьми музичне заняття, на якому діти співають та танцюють;

5) лікар – він здійснює огляд дітей, запитує про те, що останніх турбує, слухає, а потім здійснює призначення;

6) із лікарем працює сестра, вона здійснює вимір температури, робить щеплення, вимірю зріст та вагу дітей, перевіряє чистоту кухні та групи;

7) кухар готує та видає їжу помічнику вихователя;

8) праля білизну пере, сушить, потім гладить та складає до шафи. Коли помічнику вихователя буде потрібно змінити рушники та постіль дітей, помічник вихователя звертається до пралі за чистою білизною.

Наступна гра має «Поліклініка». Програмний зміст гри полягає у збудженні у малюків інтересу до професії лікаря. Формувати у дітей уміння ігровий сюжет розвивати творчо. Ознайомити дітей із назвами медичних інструментів, та закріпити їх розуміння: шприц, фонендоскоп, шпатель. Виховна мета гри полягає у вихованні уважного та чуйного ставлення дитини до хворого, вихованні чуйності, доброти, культури спілкування.

Також була проведена словникова робота: шпатель, фонендоскоп, вітаміни, щеплення.

Ігровий матеріал, який необхідний для проведення гри – шапочка та халат лікаря, медичної сестри, інструменти медичні (шприц, градусник, шпатель), зеленка, бинт, вата, картки пацієнтів, гірчичники, вітаміни.

Грі передуює попередньо проведена робота. На даній роботі було проведено екскурсію до медичного кабінету дитячого садочка. У медичному кабінеті діти мали можливість вільно спостерігати за роботою лікаря. Було проведено читання художньої літератури, зокрема, наступні художні твори: А. Барто «Ми з Тамарою», С. Берестова «Хвора лялька», Я. Райніс «Лялька

захворіла», А. Кардашова «Наш лікар», П. Образцова «Лікую ляльку». Також було проведено інсценізацію, яка має назву «Звірі хворіють»; було розглянуто альбоми: «Діти граються у лікаря». Було виготовлено для гри різноманітні атрибути. Тематика бесід які були проведені із дітьми середньої гри наступні: «Як ми маємо поводитися у кабінеті лікаря?», «Нас лікує лікар».

Були опрацьовані наступні ігрові ролі: медична сестра, лікар, хворий.

Розігравали ми наступні ігрові сюжети: «у лікаря на прийомі», «Болить горло», «виклик лікаря додому», «ставимо укольчик», «поранили пальчик», «робимо щеплення».

Реалізовано наступні ігрові дії: лікар приймає пацієнтів, дуже уважно слухає їхні скарги, потім ставить до них уточнюючі запитання, дивиться горло, слухає дихання (легені), призначає лікування.

Медична сестра дає хворим ліки, робить уколи, ставить гірчичники, дає вітаміни, забинтовує рани, промиває рани.

Хворий приходить до лікаря на прийом, розповідає свої скарги лікареві, виконує призначення лікаря.

Наступна гра має назву – «Автопарк». Програмний зміст даної гри полягає у розширенні уявлень дітей середньої групи про професію автомеханіка та шофера. Розвивальна мета полягає у розвитку умінь дітей будувати рольовий діалог, використовувати творчий підхід до гри, рольову мову, створювати ігрову обстановку використовуючи реальні предмети. Виховна мета гри полягає у створенні доброзичливості та постійної готовності прийти на допомогу одне одному, а також культуру поведінки у транспорті.

З дітьми була проведена словникова робота, діти були ознайомлені із такими словами як колонка для заправки бензину, каністра, бензин, заправник, механік, кондуктор, інспектор, жезл, право.

Необхідний для проведення гри наступний ігровий матеріал: інструменти призначені для ремонту автомобіля, колонка для заправки

бензину, кермо, будівельний матеріал, шланг, за допомогою якого до машини буде залитий бензин (імітація даного процесу), канистра, квиток, відро із ганчіркою, сумка для кондуктора, гроші, жезл, світлофор, кашкет інспектора, права (документи, що посвідчують особу водія).

Грі передувала така робота як: екскурсія. Екскурсія проведена була на автобусну зупинку, діти на зупинці спостерігали за рухом транспорту, зокрема – автобусом. Також проводилося спостереження за працею шофера, і автобуса, і автомобіля, - зокрема, таксі. Дітям було продемонстровано прості жести регулювання, так «приготуватися», «зупинитися», «проїзд дозволено». Окрім цього з дітьми було проведено наступні рухливі ігри: «Світлофор», «Пішоходи та таксі». Було розглянуто різноманітні ілюстрації які були присвячені наступним темам: «дорожня інспекція», «полагодь машину», «шофери», «дізнайся машину». Дітям було прочитано наступні художні оповідання: М. Павлова «На машині», Б. Житков «Світлофор», С. Сутеев «Різні колеса», О. Мотківська «Я автомобіль», З. Александрова «Вантажівка», В. Степанов «Водій автобуса» та «Шофер», А. Кардашов «Дощовий автомобіль», М. Калініна «Як хлопці переходили вулицю».

У грі були програні наступні ролі: водій автобусу, водій таксі, пасажир, кондуктор, механік, водій вантажної машини, поліцейський, працівник заправки.

У грі було розіграно наступні сюжети: «вчимося водити автобус», «будуємо автобус», «ремонт машини», «автобус перевозить громадян-пасажирів», «заправляю машину», «до нової квартири вантажна машина перевозить меблі», «мийка машин», «вантажна машина перевозить вантаж (пісок, цеглу, сніг)», «машина перевозить продукти харчування до дитячого садочку, до лікарні, до магазину», «їдемо до садочку», «прямою у гараж», «я їду кататися містом», «їду в гості».

Були розіграні у грі наступні ігрові дії: водій довозить людину до призначеного місця, отримує платню (гроші) за перевезення, піклування водія таксі про людей: допомога з багажем. Водій вантажівки перевозить

вантаж, сам розвантажує та навантажує вантажем машину. Якщо узагальнено: то будь-який водій керує автомобілем / автобусом, подає сигнал, крутить кермо, наприклад водій автобуса робить зупинки, і, відтак має голосно назвати кожну зупинку. Кондуктор у автобусі окрім того що він продає квитки, він ще перевіряє їх наявність у пасажирів, відповідає на питання, які йому задають громадяни (головне питання звичайно стосується про те, де їм (пасажирам) краще вийти, щоб було зручніше дістатися до місця призначення, ну, і звичайно стежить за тим, щоб у салоні автобуса був порядок. Пасажири купують квитки у кондуктора, заходять до автобуса, займають місце, коли бачать літню людину – поступаються їй місцем, завчасно турбуються про власну зупинку, дотримуються загально відомих правил поведінки людини на транспорті. Якщо поїздка буде тривалою, – обов'язково потрібно запитися водою (взяти пляшку води), їжею; якщо їдуть у гості – має обов'язково бути гарно вдягненому, у чистий одяг, необхідно потурбуватися щоб взуття також було чистим, волосся має бути гарно причесане. Роль механіка полягає в умінні провести ремонтні роботи, налагодити автомобіль, перед поїздкою має перевірити стан машини, помити машину. Працівник заправки заправляє машину – робота виконується наступним чином, у бак машини шлангом заливає бензин, отримує від водія гроші за бензин. Поліцейський на дорозі керує рухом транспорту, стежить, щоб водії та перехожі суворо дотримувалися правил вуличного руху, перевіряє права (документи, посвідчення водія).

Після проведення програми формуючого експерименту ми спостерігали за спільною грою дітей. Наведемо аналіз сюжетно-рольової гри «Дитячий садок»: Ідея гри виникла після денного сну, коли діти побачили на полиці нових ляльок. Попередньо ми обговорювали з дітьми, хто працює в садочку, діти планували де саме вони розмістять кухню, пральню, їдальню, спальню і дитячий майданчик. Після полуденку діти зібрали всі атрибути: постіль, посуд, прищіпки, мотузки, праски. Діти самостійно вибрали собі ролі та стали послідовно виконувати дії. Кожен підготував своє робоче місце.

"Вихователі" будували ліжечка для дітей, застеляли постільною білизною, "кухаря" облаштовували кухню будували столи для посуду і підготовки продуктів, плити для варіння обіду, "прачки" збудували зі стільця, пральну машину, підготували місце, де вони будуть сушити білизну; помічники вихователя збудували столики, стільці, умивальники. Коли будівництво було закінчено, дитячий сад відкрився, і діти стали піклуватися про своїх дітей (ляльок). Ігрові дії виконували з любов'ю, розповідали дітям казки, співали колискові, вмовляли ляльок з'їсти котлетку. У першій частині сюжетно-рольова була гра взаємопов'язана з грою з будівельними матеріалами. В ході гри діти віддавали перевагу позитивним взаєминам між собою. Деякі діти, уклавши ляльок спати, вирішили побудувати їм дитячий майданчик, а закінчивши її, повели своїх ляльок на прогулянку. З'явився новий сюжет "Будівництво дитячого майданчика" і "Прогулянка". Всього в грі брало участь 12 чоловік, діти об'єднувалися за тематичними станціями по 2-3 людини. Гра тривала 40 хвилин.

Побачивши, що діти втрачають інтерес до гри, я оголосила, що за дітьми прийшли батьки і дитячий садочок закривається. Взявши на себе роль батьків, я питала "вихователів" як поводитися їх діти, чи не плакали, чи все з'їли під час обіду. У "кухарів" запитала що вони приготували на обід, чи смачне вийшло блюдо, у "прачок" поцікавилася для чого вони прали, щоб білизна була чистим, приємно пахло.

Після того як діти прибрали всі атрибути, вони продовжували обговорення гри. Кухарі розповідали, який смачний суп вони приготували, будівельники яку гарну машину побудували на дитячому майданчику. Діти із задоволенням ділилися враженнями про гру зі своїми батьками в роздягальні. Розповідали, ким вони були в цій грі і яку роботу виконували.

Під час гри я спостерігала за дітьми, зрідка даючи невеликі поради – репліки по ходу ігри.

Гра відповідає віку дітей. В ході гри діти "вживались" в роль дорослих, вміло обігравали взяті на себе ролі, були доброзичливі, завжди допомагали

один одному, ділилися іграшками, використовували предмети-заступники, легко знаходячи їх у групі.

У дітей поповнився словниковий запас, спілкуючись, діти використовували діалогічну і монологічну мову, були емоційні.

Далі наведемо опис спостереження за самотійною ігровою діяльністю. Діти самотійно організували сюжетно-рольову гру «Сім'я», яка отримала продовження у вигляді гри «Поліклініка».

Спостереження: Ганна підходить до Вероніки та говорить: «Може пограємо в сім'ю, я буду мамою, а ти моєю донькою, я буду одягати тебе і ми поїдемо до лікаря», підходить до них Єлисей і звертається до дівчат «Давайте, я буду татом, і відвезу вас до лікаря». Одразу ж Кирило запропонував бути лікарем, та лікувати Вероніку. Ганна запитує Арину, ким вона хоче, вона відповіла, що буде бабусею, яка приїхала навідати внучку. Софія захотіла бути кішечкою. Ганна бере розчіску і починає розчісувати Вероніку. Єлисей взяв кубик тобто «телефон» і говорить сам собою «що ви говорите? повинна бабуся приїхати, коли її зустрічати? Так скоро буду «сідає на стілець і видає звук мотора та говорить до Арини, щоб вона сідала, він її повезе до внучки, Елла сідає на стілець поруч. Вероніка зустріла бабусю і цікавиться чи привезла вона їй щось солоденьке. Арина принесла Вероніки іграшку. Далі Вероніка говорить: «Піду кішечку погодую». Софія повзе та м'явкає, Ганнуса ставить їй тарілочку на підлогу і Софія вдає, що їсть. Вероніка починає кашляти. Ганна каже Єлисею, що треба до лікаря і по дорозі заїхати до супермаркету. Єлисей сідає на стільчик, Ганна з Веронікою поруч і їдуть до лікарні. Аня звертається до Кирила: «у нас донька захворіла, не могли б ви подивитися горло та поміряти температуру?» Кирило говорить: так, сідай Вероніка, зараз я дам тобі градусник», Аня сідає і бере паличку яку дав Кирило, замість градусника. Далі гру перервала вихователька, але після сну діти далі продовжили грати.

Аналіз гри: в ході спостереження за самотійною грою дітей п'ятого року життя можемо зазначити, що діти без труднощів і конфліктів

розподілили ролі, також в грі брали участь хлопчики і дівчатка. Діти самостійно організували гру, враховувалися бажання кожної дитини, діти запитували один в одного ким вони хочуть бути. У грі діти відповідали образу, взятої на себе ролі. У грі брало участь 7 осіб: 5 дівчинки і 2 хлопчика. У грі були присутні більше ролей, аніж до експерименту (бабуся, кішка, тато, лікар, мама, донька), також діти вільно-користувалися предметами-заступниками. Діти поводитися активно, були захоплені грою. Таким чином, ми спостерігаємо залежність розвитку гри від рівня розвитку і залучення дітей в ігровий процес і тим самим покращуються. У порівнянні з першим експериментом, ми бачимо, що сюжет гри урізноманітнюється, гра стає більш гнучкою, завдяки більшій самоусвідомлення і зацікавленості дітей. Ролі ускладнюються, їх кількість збільшується. Динаміка розвитку гри чітко простежується за допомогою наступних показників:

- 1) кількість учасників гри;
- 2) тривалість гри ;
- 3) різноманіття сюжетів.

Надалі потрібно продовжувати розвиток ігрової діяльності. Особливу увагу приділяти бесідам з дітьми про подальший перебіг гри, можливі дії дітей в тій чи іншій ролі, надання дітям допомоги в створенні ігрового образу. Створювати дітям ігрові образи допомагають індивідуальні бесіди, завдання і доручення. Важливий момент в керівництві грою – це підведення її підсумків. При підведенні підсумків гри необхідно звертати увагу дітей на їх успіхи, якщо навіть у когось вони були незначними. Беручи участь в іграх дітей, вихователь іноді повинен брати на себе головні ролі, іноді виконувати роль учасника, але в будь-якому випадку направляти ініціативу і творчість дітей.

Формуючи взаємин дітей у грі, ми намагалися створювати ситуації, які б спонукали дитину вступати у взаємини з оточуючими, виготовляли атрибути разом з дітьми, спостерігали за іграми інших дітей, проводили спостереження, екскурсії, бесіди, читали художню літературу, розглядали

ілюстрації. Велику увагу приділяли вмінню дітей діяти спільно в ігрових ситуаціях, узгоджувати свої дії з діями своїх однолітків. Для цього використовували у своїй роботі ігри-драматизації за казками в змісті яких є діалоги між персонажами.

Отже, під час формувального етапу експерименту була розроблена і апробована модель організації ігрової діяльності, щодо формування позитивних взаємин дітей п'ятого року життя, яка включала в себе тематичний план розвитку сюжетно-рольової гри. Досвід роботи за цією системою показав позитивні результати. В результаті проведеної роботи ми з'ясували, що у більшості дітей п'ятого року життя з експериментальної групи на етапі контрольного експерименту рівень сформованості позитивних взаємин став значно вищим. Це свідчить про ефективність проведеної нами роботи.

Отже, після проведеної роботи зі збагачення змісту гри для розвитку позитивних взаємин, ми спостерігаємо деякі зміни. У дітей наявні знання для розвитку гри, використовують різноманітні сюжети та ігрові ситуації, кількість ролей помітно збільшилась.

2.3. Динаміка сформованості позитивних взаємин дітей на основі експериментальної методики

Після закінчення формувального експерименту, для оцінки його ефективності, був проведений контрольний зріз дітей двох груп.

Мета контрольного етапу експерименту полягала у доведенні залежності рівня позитивних взаємин у дітей 5-го року життя від організації ігрової діяльності та аналіз отриманих даних і їх порівняння з даними констатувального етапу дослідження.

Для аналізу проведеної гри у розрізі кількісних параметрів взаємодії дітей в процесі ігрової діяльності використаємо критерії, обумовлені раніше у методиці одномоментних зрізів.

Для якісного аналізу взаємодії дітей під час проведення гри використаємо критерії, наведені у методиці 2.

По кожній грі, які входили у нашу програму, після її проведення на етапі формувального експерименту побудуємо таблицю у якій зведемо отримані результати дослідження і побудуємо з отриманих результатах діаграми.

У таблиці 2.4. ми відобразимо отримані результати після формувального експерименту за грою «Сім'я» – кількісний аналіз проведеної гри «Сім'я».

Таблиця 2.4.

Кількісний аналіз проведеної гри «Сім'я»

Показник	ЕГ	КГ
Середня тривалість спілкування	35 хв.	25 хв.
Кількість сюжетів	8-10	7
Кількість організаторів гри	4	3
Середня величина об'єднань	5	5-6
Частота контактування	5	4
Стабільність складу у об'єднаннях	стабільний	нестабільний

У таблиці 2.5. ми відобразимо отримані результати після формувального експерименту за грою «Дитячий садок» – кількісний аналіз проведеної гри «Дитячий садок».

Таблиця 2.5.

Кількісний аналіз проведеної гри «Дитячий садок»

Показник	Кількість /якість	
	ЕГ	КГ
Середня тривалість спілкування респондентів	40 хв.	25 хв
Кількість сюжетів	10	5

Кількість організаторів гри	4	3
Середня величина об'єднань	5-6 осіб	5-6 осіб
Частота контактування	3-4 рази	2-4 рази
Стабільність складу у об'єднаннях	стабільний	нестабільний

У таблиці 2.6. ми відобразимо отримані результати після формувального експерименту за грою «Поліклініка» – кількісний аналіз проведеної гри «Поліклініка».

Таблиця 2.6.

Кількісний аналіз проведеної гри «Поліклініка»

Показник	Кількість /якість	
	ЕГ	КГ
Середня тривалість спілкування респондентів	40 хв.	25 хв.
Кількість сюжетів	10	6
Кількість організаторів гри	5	3
Середня величина об'єднань	5-6 осіб	5-6 осіб
Частота контактування	3-4 рази	2-4 рази
Стабільність складу у об'єднаннях	стабільний	нестабільний

У таблиці 2.7. ми відобразимо отримані результати після формувального експерименту по грі «Автопарк» - кількісний аналіз проведеної гри «Автопарк».

Таблиця 2.7.

Кількісний аналіз проведеної гри «Автопарк»

Показник	ЕГ	КГ
----------	----	----

Середня тривалість спілкування респондентів	40 хв.	27 хв
Кількість сюжетів	10	6
Кількість організаторів гри	4	3
Середня величина об'єднань	6 осіб	5 осіб
Частота контактування	6-7 рази	4 рази
Стабільність складу у об'єднаннях	стабільний	нестабільний

У бачимо з даних таблиць, що після проведення сюжетно-рольових ігор «Сім'я!», «Дитячий садок», «Поліклініка», «Автопарк» на етапі формувального експерименту середня тривалість спілкування респондентів становить 40 хвилин в ЕГ і 25 хвилин в КГ. Частота контактів становить 6-7 разів. Середня величина об'єднань становить 6 осіб дітей. Спостерігається стабільність складу у об'єднаннях в ЕГ, в контрольній склад дітей задишився нестабільний, збільшилася кількість ігрових сюжетів, більше дітей почали організовувати гру.

Далі проведемо контрольний експеримент. У таблиці 2.8. ми відобразимо результати по методиці «Одномоментних зрізів».

Таблиця 2.8.

Методика одномоментних зрізів контрольний експеримент

Показник	Кількість /якість			
	Констатувальний експеримент		Контрольний експеримент	
	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ.
Середня тривалість спілкування	10 хв.	15 хв.	40 хв.	25 хв.
Кількість сюжетів	3	4	10	5
Кількість	2	3	4	3

організаторів гри				
Середня величина об'єднань	4	5	6	5
Частота контактування	2-4 рази	2-4 рази	6-7 разів	4 рази
Стабільність складу у об'єднаннях	нестабільний	нестабільний	стабільний	нестабільний

Із таблиці 2.8. ми бачимо, що середня тривалість спілкування дітей на етапі констатувального експерименту складала 10 хв. В ЕГ та 15 хв. в КГ, а на етапі контрольного експерименту – збільшилася до 40 хв. та 25 хв. відповідно. Збільшилась кількість сюжетів до 10 в ЕГ та до 5 в КГ. Частота контактування також збільшилася, так, якщо вона на етапі констатувального експерименту становила 2-4 рази в ЕГ та КГ, то на етапі контрольного експерименту становить 6-7 разів та 4 відповідно. Середня величина дітей у об'єднаннях у грі також дещо збільшилася, і якщо на етапі констатувального експерименту вона складала 4-5 осіб, то на етапі контрольного експерименту – 5-6 осіб. У ЕГ склад дітей в об'єднаннях став стабільним, порівняно з КГ.

Далі ми зобразимо таблицю 2.9. в якій зобразимо порівняння результатів дослідження рівня сформованості позитивних взаємин в грі в ЕГ, а також на рис. 2.2. ми за отриманими результатами побудуємо діаграму.

Таблиця 2.9.

Порівняння результатів дослідження рівня сформованості позитивних взаємин в грі в ЕГ

	Високий		Середній		Низький	
Констатувальний експеримент	2	15%	7	54%	4	31%

Контрольний експеримент	6	46%	6	46%	1	8%
-------------------------	---	-----	---	-----	---	----

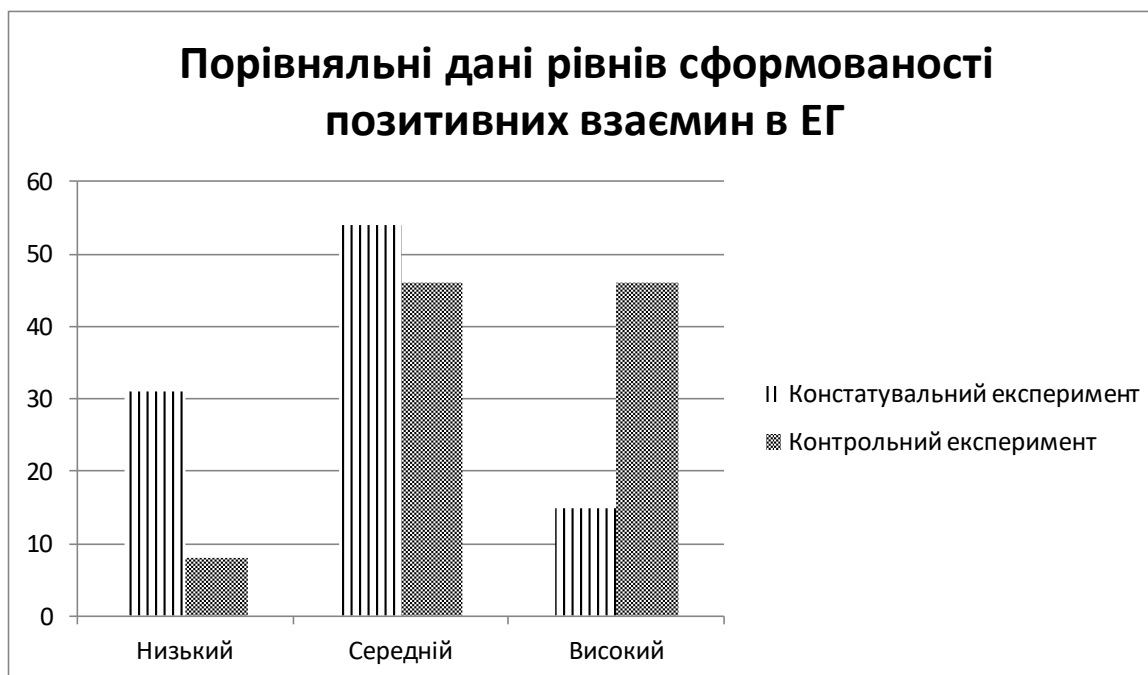

Рис. 2.2. Порівняльні дані рівнів сформованості позитивних взаємин експериментальної до та після експерименту в ЕГ

Далі в таблиці 2.10. ми зробимо порівняння результатів дослідження рівня сформованості позитивних взаємин в грі в КГ, а також на рис. 2.3. ми за отриманими результатами побудуємо діаграму.

Таблиця 2.10.

Порівняння результатів дослідження рівня сформованості позитивних взаємин в грі в КГ

	Високий		Середній		Низький	
Констатувальний експеримент	3	21%	8	57%	3	22%
Контрольний експеримент	4	29%	8	57%	2	14%

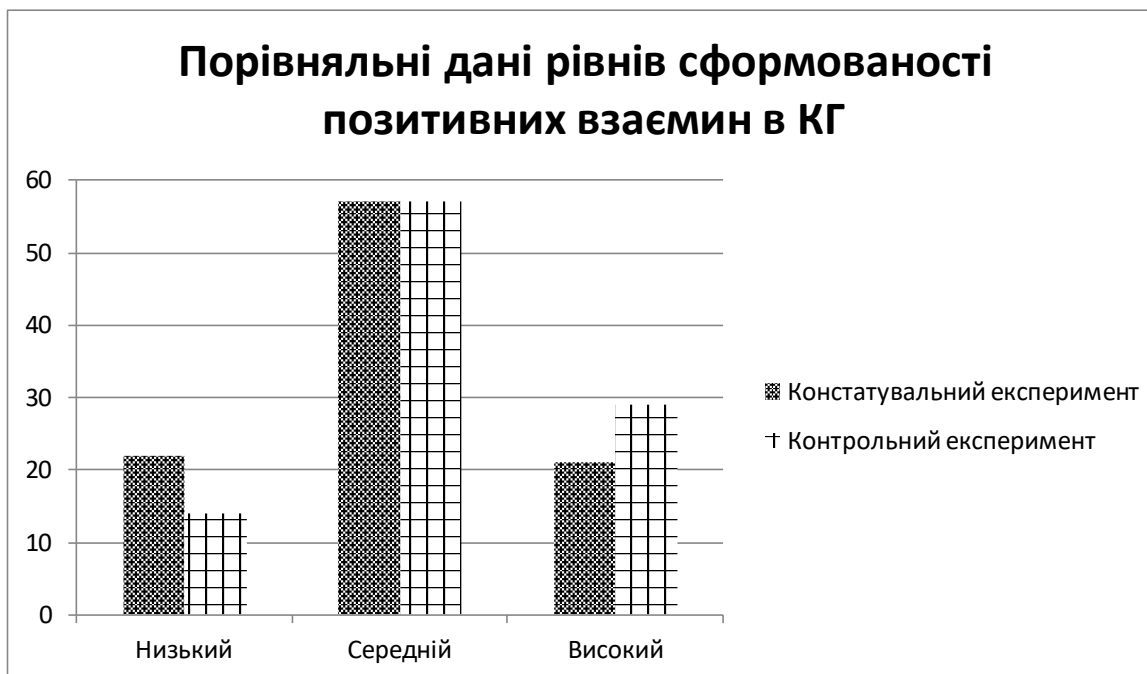

Рис. 2.3. Порівняльні дані рівнів сформованості позитивних взаємин експериментальної до та після експерименту в КГ

Із даних таблиць (2.9. та 2.10.) ми бачимо, що рівень сформованості позитивних взаємин в групі на етапі контрольного експерименту значно покращився у порівнянні із результатами констатувального експерименту, так високий рівень на етапі констатувального експерименту показало 15% дітей ЕГ та 21% КГ, а на етапі контрольного – вже 46% та 29% дітей. Середній рівень у групі на етапі констатувального експерименту показало 54% ЕГ та 57% КГ дітей, а на етапі контрольного експерименту 46% та 57% відповідно. І низький рівень на етапі констатувального експерименту показало 31% ЕГ дітей та 22% КГ, а на етапі контрольного – 8% та 14% відповідно. Отже рівень сформованості позитивних взаємин дітей у групі значно покращився.

В результаті проведеної роботи зросла кількість дітей, віднесених до більш високих рівнів сформованості позитивних взаємин. Наприкінці експерименту вже можна було спостерігати за змінами в характері ігрової діяльності і дитячих взаємин. Більшість дітей почали встановлювати та

підтримувати позитивні взаємини з однолітками, вони навчилися дотримуватися правил гри, стали менше сперечатися за виконання тієї чи іншої ролі, збільшилася тривалість гри, ігри стали більш змістовними.

Висновки до розділу 2

На основі аналізу літератури, який засвідчив що, спільна ігрова діяльність, а саме сюжетно-рольова гра є основним засобом формування позитивних взаємин, нами була проведена експериментальна робота, яка включала три етапи: констатувальний, формувальний та контрольний.

Результати констатуючого етапу дослідження показали, що у дітей п'ятого року життя переважає середній та низький рівень сформованості позитивних взаємин. Це свідчило про необхідність проведення цілеспрямованої роботи з формування позитивних взаємин.

В ході проведення формувального експерименту нами був розроблений та реалізований тематичний план розвитку сюжетно-рольових ігор, за допомогою яких формуються позитивні взаємини.

Ми помітили позитивний результат від впровадження моделі організації ігрової діяльності з формування позитивних взаємин дітей п'ятого року життя дав нам підстави стверджувати, що сюжетно-рольова гра відіграє провідну роль у формуванні позитивних взаємин.

Дані контрольних зрізів показали ефективність розробленої моделі організації ігрової діяльності, направленої на формування позитивних взаємин дітей середнього дошкільного віку.

ВИСНОВКИ

Саме в дошкільному періоді знаходяться витoki формування особистості людини. Група дитячого саду для більшості дітей є першою організованою малою групою, в якій починають складатися перші відносини з однолітками й одночасно визначаються перші контури дитячого колективу. Питання становлення дитячого колективу, характерні особливості групи дитячого садка і взаємин в ній, вплив дошкільної групи на формування особистості окремих дітей – все це становить винятковий інтерес для дослідників.

Багато дослідників (Л. Виготський Д. Ельконін, Д. Менджеричька, Т. Репіна, О.Усова, К. Щербакова та ін.) вказували на вплив сюжетно-рольової гри в розвиток взаємин дітей, тому що гра – самостійна колективна діяльність дошкільнят. В ігровій діяльності, відбувається зіткнення різних характерів дітей та задумів. Саме в цьому зіткненні й складається особистість дитини, формується колектив дітей. При цьому зазвичай спостерігається взаємодія ігрових і реальних взаємин. Якщо дитина в повній мірі віддається задуму гри, занурюється в свою роль, то ігрові взаємини будуть переважати над реальними. Але якщо дитині не цікава гра, ми спостерігаємо іншу картину: роль ніяк не впливатиме на його поведінку, його взаємини з товаришами.

В результаті підтвердилося і наше припущення про те, що в спільній діяльності – сюжетно-рольових іграх дуже яскраво проявляються взаємини дітей середнього дошкільного віку з однолітками та при правильній організації гри, педагог може вплинути формування та подальший розвиток цих взаємин. Але слід пам'ятати, що діти п'ятого року життя ще не вміють самостійно придумати сюжет гри, тривалий час розвивати його. Бідність і примітивність гри відображаються на комунікативному розвитку дітей. Дошкільнята, які не вміють грати, не здатні змістовно спілкуватися, займатися спільною діяльністю, не вміють продуктивно вирішувати

виникаючі конфлікти. В результаті наростають прояви агресивності, відчуженості, ворожості по відношенню до інших дітей. Тому завданням нашого формувального експерименту було допомогти урізноманітнити гру, включючи в неї нові сюжетні лінії і нові ролі, проводити попередню роботу, яка включала проведення екскурсій, спостережень, бесід, розгляд ілюстрацій, розвиваючих занять для збагачення знань дітей. Високий рівень ігрової творчості, багатий зміст ігор, згуртований загальними інтересами колектив – все це досягається завдяки тривалій роботі педагогів.

Можна виділити два взаємопов'язаних елементів на шляху формування дитячого колективу: по-перше через ігровий образ; по-друге через виконання прийнятих в групі норм поведінки. З одного боку, в грі проявляється культура поведінки, вихована у дітей поза грою. З іншого боку, цікавий зміст дитячих ігор сприяє розвитку дружніх почуттів, згуртовує дітей. Така єдність ігрових і реальних взаємин допомагає створити моральну спрямованість поведінки дітей.

Після вивчення психолого-педагогічної літератури в ході нашого дослідження була проведена дослідно-експериментальна робота на базі Комунального дошкільного навчального закладу «Ясла-садок № 1 «Сонечко» Розівського району Запорізької області». У експерименті взяли участь 27 дітей середнього дошкільного віку: 13 дітей ЕГ та 14 КГ.

Дослідно-експериментальної роботи була спрямована на перевірку ефективності і апробацію моделі організації ігрової діяльності з формування позитивних взаємин дітей дошкільного віку.

Педагогічний експеримент проходив у три етапи: констатувальний, формувальний та контрольний.

На констатувальному етапі ми перевірили рівень сформованості позитивних взаємин у дітей п'ятого року життя, для цього ми використовували наступні методи: спостереження за грою дітей, анкетування вихователів, опитування батьків, аналіз педагогічної документації, а також адоптовані під наше дослідження методики «Методика одномоментних

зрізів» Л. Артемової та «Дослідження рівня сформованості позитивних взаємин у грі» Н. Комарової.

Більшість дітей ЕГ та КГ мали середні показники за всіма проведеними методиками. Отже, необхідне проведення корекційно-розвиваючої роботи формування позитивних взаємин засобами сюжетно-рольової гри.

На формувальному етапі нашого дослідження ми створили тематичний план розвитку сюжетно-рольової гри, і довели, ефективність його використання. Це наочно видно за результатами контрольного зрізу.

Аналіз результатів показав, що після формувального експерименту рівень сформованості позитивних взаємин в контрольній групі зріс лише на декілька відсотків. А в експериментальній групі ці показники помітно вищі.

Так, під час виявлення рівня сформованості позитивних взаємин за методикою «Дослідження рівня сформованості позитивних взаємин у грі», були такі показники: низький рівень 31% у дітей ЕГ та 22% у дітей КГ, середній – 54% дітей ЕГ та 57% дітей КГ, високий – 15% дітей ЕГ та 21% дітей КГ. Після запропонованої нами методики рівень сформованості позитивних взаємин дітей ЕГ підвищився, так високий рівень виріс до показника 46%, середній зменшився до 46%, це пояснюється тим, що більшість дітей тепер знаходиться на високому рівні та низький 8%.

Порівняльний аналіз отриманих даних на констатувальному і контрольному етапах експерименту показав, що проведена нами експериментальна робота в значній мірі дозволила підвищити ефективність процесу формування позитивних взаємин у дітей дошкільного віку в сюжетно-рольових іграх.

Контрольний етап дозволив прийти до висновку про те, що сюжетно-рольові ігри необхідно включати на заняттях з дітьми п'ятого року життя. У дітей стали переважати такі взаємини як: доброта, чуйність, співчуття, взаємодопомога, співпереживання. Підвищився рівень сформованості взаємин. З'явилася диференціація відносин, діти стали докладніше і більш

розгорнуто будувати свою відповідь. З'явилися прямі звернення зі словами співчуття і розради до потерпілого.

Таким чином, дана проблема була вирішена, досягнуті поставлені цілі і завдання, підтвердилося припущення про те, що ігрова діяльність стане ефективним засобом формування взаємин дошкільнят, якщо послідовно включати дошкільнят до участі в різноманітні ігри.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамова Г.С. Возрастная психология: Учебное пособие для студентов вузов. Москва : Деловая книга, 2000. 624 с.
2. Айзенбарт М. М. Формування соціальних міжособистісних відносин дітей старшого дошкільного віку в процесі ігрової діяльності. Наукові записки кафедри педагогіки. 2014. С. 23–34. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzkr_2014_37_5 (дата звернення: 20.02.2020).
3. Айзенбарт М. М. Формування соціально-комунікативної компетенції старших дошкільників крізь призму ігрової діяльності. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. 2013. С. 417–422. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pfto_2013_29_68 (дата звернення: 27.11.2019).
4. Антонова Т.В. Анализ возрастной динамики общения детей в игре // Т.В. Антонова. Психолого-педагогические проблемы нравственного воспитания детей дошкольного возраста. Москва, 1993. С. 84-93.
5. Артемова Л.В. Развитие теории та практики дитячої гри. Сторінки історії. Дошкільне виховання. 2001. № 7. С. 18–19
6. Бабійчук В. Формування соціальної компетентності дошкільників засобами сюжетно-рольової гри/ Сайт Миколаївського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти. URL: http://www.moippo.mk.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=225 (дата звернення: 23.08.2020)
7. Базовий компонент дошкільної освіти: (нова редакція) / Науковий керівник: А. М. Богущ; Авт. кол-в : Богущ А. М ., Беленька Г. В., Богінч О. Л. та ін. Київ : Видавництво, 2012. 26 с.
8. Башлакова, Л. Н. Влияние общения воспитателя с дошкольниками на взаимоотношения детей [Текст]: автореф. дисс. канд. психол. наук. Москва, 2006. 24 с.

9. Богуш А. Вектор наступності державних стандартів дошкільної і початкової освіти // Дошкільне виховання. 2007. № 7. С. 20-23
10. Бойченко Н.А. Педагогические условия формирования игровых интересов у детей пятого года жизни : автореф. дис. к. п. н. Москва, 1974. 16 с.
11. Вакуленко О.В. Игровой тренинг, как средство формирования гуманных отношений старших дошкольников текст : автореф. дис.. канд. пед. наук . Екатеринбург, 2013. 21 с.
12. Воробьева, М.В. Формирование отзывчивого отношения к сверстникам у детей 4-го года жизни : автореф. дисс. канд. пед. наук. Москва, 2009. 16 с.
13. Выготский Л.С. Игра и ее роль в психическом развитии ребенка // Психология развития. 2001. № 12. С. 17–19.
14. Галигузова Л.Н., Смирнова Е.О. Ступени общения: от года до шести. Москва : Интор, 1996. 160с.
15. Ганзен В.А., Юрченко В.Н. Системный подход к анализу, описанию и экспериментальному исследованию психических состояний человека. Москва , 1981. С. 16.
16. Годовикова Д. Б. Влияние общения со взрослым на общение детей со сверстниками // Исследование по проблемам возрастной и педагогической психологии. Москва. 2004. 215с.
17. Гончаренко А.М. Педагогічні умови становлення гуманних взаємин старших дошкільників: автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.08. Київ, 2003. — 22 с.
18. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.
19. Гостюхина, О.М. Влияние самодеятельных игровых объединений на формирование доброжелательных отношений дошкольников : автореф. дисс. канд. психол. наук. Москва, 2004. 24 с.
20. Гордій Н. М. Гра як засіб розвитку комунікативної компетентності дітей дошкільного віку / Збірник наукових праць. Педагогічні науки. 2018. Вип.

82(3). С. 91-98. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/znppn_2018_82\(3\)_20](http://nbuv.gov.ua/UJRN/znppn_2018_82(3)_20). (дата звернення 13.06.2020)

21. Гра та її вплив на поведінку людини / А. О. Безчотнікова // Інформаційне суспільство. 2016. Вип. 23. С. 102-107. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/is_2016_23_18 (дата звернення 29.06.2020)

22. Дитина: освітня програма для дітей від двох до семи років / наук. кер. проекту: О. В. Огнев'юк; авт. кол.: Г. В. Беленька, О. Л. Богініч, Н. І. Богданець-Білокаленко; наук. кер.: Г. В. Беленька, М. А. Машовець; Мін. осв. і науки України, Київ. ун-т імені Б. Грінченка, 2016. 304 с.

23. Ефремова Т. Ф. Новый словарь русского языка. Толково-словообразовательный. Москва : Русский язык, 2001. 862 с.

24. Жижко Т. Ігрові методи навчання – передумова інтелектуального розвитку особистості. Рідна школа. 2002. № 6. С. 72 – 73.

25. Жуковская Р.И. Игра и ее педагогическое значение. Москва : Педагогика, 2010. 87 с.

26. Запорожец А.В., Лисина М.И. Развитие общения у дошкольников. Москва, 2005. 156 с.

27. Иванкова Р. А. Педагогические условия формирования положительных взаимоотношений у детей четвертого года жизни: автореф. дис. канд. пед наук. Москва, 1970. 24 с.

28. Иванова И.С. Сюжетно-ролевая игра как средство развития коммуникативных навыков у детей старшего дошкольного возраста / Иванова И.С., Ставринова Н.Н. // Актуальные вопросы современной науки. Сургут, 2009. № 7-2. С. 39-48.

29. Игра дошкольника / Л.А.Абрамян, Т.В.Антонова, Л.В.Артемова и др.; Под ред. С.Л.Новоселовой. Москва : Просвещение, 1989. 286с.

30. Ігрова діяльність у дошкільній освіті п'ятирічних дітей : (педагогічний супровід до програми "Дитина") : навч.-метод. посіб. / Беленька Г. В. та ін. ; уклад. Половіна О. А. ; за заг. ред. Кудикіної Н. В. ; М-во освіти і науки,

молоді та спорту України, Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, Пед. ін-т. Київ : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2013. 219 с.

31. Карабаєва І.І. Режисерські ігри дошкільників: організація і педагогічна підтримка. Вихователь-методист дошкільного закладу. 2009. № 1. С. 34–39.

32. Карасьова К. Гра - справа серйозна // Дошкільне виховання. 2014. № 5. С. 20-21

33. Карасьова К.В. Актуалізація ціннісних орієнтирів старших дошкільників у їх реальних та ігрових стосунках. Актуальні проблеми психології: зб. наук. праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України [гол. ред. С.Д. Максименко]. Київ : «Срібна хвиля», 2012. Т. IV Психологія розвитку дошкільника. Вип. 8. С. 123–131.

34. Кириллов И.П. Индивидуально-стилевые особенности самостоятельного развертывания сюжета игры детьми старшего дошкольного возраста : автореф. дис. канд. психол. наук. Москва, 1990. 20 с.

35. Коджаспирова Г.М., Коджаспиров, А.Ю. Педагогический словарь: для студ. высш. и сред. пед. учеб. заведений. Москва : Академия, 2003. 176 с.

36. Коломинский, Я. Л. Психология взаимоотношений в малых группах : общие и возрастные особенности. Минск : Тера Системс, 2000. 432 с.

37. Концепція дошкільного виховання в Україні (проект). Київ : Освіта, 1993. 16 с.

38. Котирло В. К. Гра, навчання та праця в житті дошкільника. Київ : Знання, 1968. 46 с.

39. Краснощекова Л.В. Сюжетно-ролевые игры для детей дошкольного возраста. Ростов на Дону : Феникс. 2008. 251 с.

40. Кубата Н.П., Айзенбарт М.М. Гра як засіб формування соціальної компетенції у дітей старшого дошкільного віку. Молодий вчений. 2018. № 5(57). С. 53–57.

41. Кудикіна Н. В. Ігрова діяльність дітей: теоретичні основи й методика педагогічного керівництва / Н. В. Кудикіна // Її величність ГРА: теорія і методика організації дитячої ігрової діяльності в контексті наступності

дошкільної та початкової освіти : зб. статей / за ред. Г. С. Тарасенко. Вінниця : ВДПУ ім. Михайла Коцюбинського, 2009. 320 с.

42. Куркіна С. Гра як необхідна складова виховання дитини дошкільного віку // Наукові записки. Сер. : Педагогічні науки. 2014. Вип. 133(1). С. 144-154.

URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nz_p_2014_133\(1\)_22](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nz_p_2014_133(1)_22) (дата звернення: 15.11.2020)

43. Леонтьев А.Н. Проблемы развития психики. Москва, 1972. 359 с.

44. Леонтьев А.Н. Психологические основы детской игры. Избранные психологические сочинения в 2 т. Т. 1. Москва, 1983. 392 с.

45. Лисенко Н. В., Кирста Н. Р. Педагогіка українського дошкілля: У 2 ч.: Навч. посіб. Київ : Вища пік, 2006. Ч. 1. 302 с.

46. Лисина М.И. О механизме смены ведущей деятельности у детей в первые семь лет жизни // Вопросы психологии. 1998. № 5. С. 28-32.

47. Лівинець А. А. Ігрова діяльність як засіб розвитку позитивних взаємин у дітей п'ятого року життя. Збірник доповідей студентів факультету філології та масових комунікацій «Дебют» Маріуполь, 2020, с.125-128.

48. Любашина В. Ігрова діяльність як засіб розвитку діалогічного мовлення старших дошкільників в умовах дошкільного закладу // Наукові записки [Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка]. Сер. : Педагогічні науки. 2013. Вип. 121(1). С. 154-158.
URL:[http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nz_p_2013_121\(1\)_38](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nz_p_2013_121(1)_38) (дата звернення: 15.11.2020)

49. Люблинская А. А. Очерки психического развития ребенка. Москва : Изд-во АПН РСФСР, 1959. 288 с.

50. Майструк О. Гра як засіб навчання і виховання дітей дошкільного віку // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи. 2008. Вип. 24. С. 108-112.
URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ppps_2008_24_18 (дата звернення 06.07.2020)

51. Макаренко А.С. Гра // Твори в 7 т. Київ : Радянська школа. 1954. Т.4. С. 366–376.

52. Максимова О.О., Федорова М.А. Навчання і виховання дітей дошкільного і молодшого шкільного віку: актуальні питання теорії і методики. Житомир : ФОП Левковець, 2016. У 2-х ч. Ч. I. 216 с.
53. Марцинковская Т.Д. Детская практическая психология. Москва : Просвет, 2011. 287 с.
54. Минаев В.А., Л.П.Стрелкова Знакомим детей с эмоциональным миром человека . Дошкольное воспитание. 2003. №2. С. 13-20.
55. Митева Л.Б. Соотношение уровней общения дошкольников со взрослым и сверстником. Москва, 2008. 245 с.
56. Михайленко Н.Я. Организация сюжетной игры в детском саду: пособие для воспитателя. 2-е изд. Москва : Линка - Пресс, 2010. 96 с.
57. Мілютіна К. Л., Маркова І. Ю. Психологічні чинники ігрової діяльності в дошкільному віці. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Психологічні науки. 2017. Вип. 5(2). С. 91-95. URL:[http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvkhpr_2017_5\(2\)__18](http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvkhpr_2017_5(2)__18) (дата звернення: 15.11.2020)
58. Мясищев В.Н. Психология отношений: Избранные психологические труды / под ред. Бодалева А.А. Москва : Модэк МПСИ, 2004. 158 с.
59. Нагорних Д. Соціально-педагогічні аспекти організації ігрової діяльності дошкільників. Вісник [Київського інституту бізнесу та технологій]. 2015. Вип. 2. С. 74-75. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vkib_2015_2_46 (дата звернення: 15.11.2020)
60. Наумчук Т.В. Особливості психічного розвитку дітей дошкільного віку. URL: http://www.zipro.net.ua/index.php?page_id=387 (дата звернення: 23.08.2020)
61. Освітня програма «Впевнений старт» для дітей середнього дошкільного віку.[Н.В. Гавриш, Т.В. Панасюк, Т.О. Піроженко, О.Ю. Хартман, А.С. Шевчук]; за заг. наук. ред. Т.О. Піроженко. Київ: Українська академія дитинства, 2017. 80 с.

62. Піроженко Т. О. Комунікативно-мовленнєвий розвиток дошкільника. Тернопіль : Мандрівець, 2010. 152 с.
63. Піроженко Т.О. Ігрова діяльність дошкільника : молодший дошкільний вік. Київ : Генеза, 2016. 88 с.
64. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка : навч. посіб. Київ : Вид-во «Ліра-К», 2013. 464 с.
65. Поніманська Т.І. Формування соціальної компетентності дитини // Нова педагогічна думка. 1998. № 2. С. 91- 95.
66. Приходько Ю. А. Формування позитивних взаємин у дитячому колективі. Київ : Радянська школа, 1987. 128 с.
67. Психология дошкольника: Хрестоматия / Сост. Г.А. Урунтаева. Москва: Академия, 2000. 407 с.
68. Психология личности и деятельности дошкольника / Под ред. А. В. Запорожца, Д. Б. Эльконина. Москва : Просвещение, 1965. 387 с.
69. Пуйо О. І. Формування моральних якостей дітей дошкільного віку засобами рухливих ігор // Актуальні проблеми психології : збірник наук. праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України / гол. ред. С. Д. Максименко. Харків : КЦ ФОП Іванової М. А., 2018. Том IV. Психологія розвитку дошкільника. Вип. 14. С. 208–218.
70. Репина Т.А. Деятельность и взаимоотношения дошкольников. Москва, 1987. С. 34-61.
71. Репина Т.А. Проблема полоролевой социализации детей : монографія. Москва : Изд-во Моск. психол.-соц. ин-та ; Воронеж : МОДЭК, 2004. 286 с.
72. Рогальська-Яблонська І.П. Соціалізація дітей в умовах сучасного освітнього середовища ДНЗ на засадах наступності та перспективності. Науковий вісник Миколаївського державного університету ім. В. Сухомлинського. Серія : Педагогічні науки. 2012. Вип. 37. Т. 1. С. 351–356.
73. Саяпіна С., Грищенко Т. Дослідження проблем морального виховання дітей дошкільного віку у вітчизняній педагогіці (50-80-ті рр. ХХ ст.).

- Історико-педагогічний альманах. 2013. Вип. 1. С. 13-17. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ipa_2013_1_5 (Дата звернення 01.07.2020)
74. Седлецька Л.М. Вплив гри на соціальний розвиток дітей дошкільного віку. Таврійський вісник освіти: науково-методичний журнал. Херсон, 2012. № 1(37). 295 с.
75. Смирнова Е.О. Межличностные отношения дошкольников : Диагностика, проблемы, коррекция/Е.О. Смирнова, В.М. Холмогорова. Москва : ВЛАДОС, 2005. 160 с.
76. Смирнова Е.О. Детская психология : Учебник для вузов. Санкт-Петербург : Питер, 2009. 304 с
77. Стаєнна О. Ігрова діяльність дошкільників: сучасний формат. Вихователь-методист дошкільного закладу. 2018. № 10. С. 38–42.
78. Стельмах Н. В. Формування гуманних відносин дошкільників засобами ігрової діяльності / Н. В. Стельмах // Молодий вчений. 2017. № 11. С. 436-439. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2017_11_106 (дата звернення 14.06.2020)
79. Стельмах Н. В. Формування гуманних відносин дошкільників засобами ігрової діяльності. Молодий вчений. 2017. № 11. С. 436-439. URL:http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2017_11_106 (дата звернення: 15.11.2020)
80. Сурьянинова, Т. А. Формирование положительных взаимоотношений детей в игровой деятельности // Молодой ученый. 2017. № 47.1 (181.1). С. 140-147. URL: <https://moluch.ru/archive/181/46629/> (дата обращения: 06.07.2020).
81. Тарасенко Г.С. Організація дитячої ігрової діяльності в контексті наступності дошкільної і початкової освіти. Навчально-методичний посібник. Київ : Слово, 2010. 320 с.
82. Тарасюк Л. М. Особливості становлення міжособистісної взаємодії дітей дошкільного віку. Проблеми сучасної психології. 2014. Вип. 24. С. 646-658. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pspl_2014_24_55

83. Тристапшон Т. Г. Дидактичні і сюжетно-рольові ігри. 5-6-ті роки життя. Харків : Основа, 2013. 86 с.
84. Усова А.П. Роль игры в воспитании детей. Москва : Просвещение, 1976. 94 с.
85. Ушинский К. Д. Педагогические сочинения: В 6 т. Москва : Педагогика, 1990. Т. 6. 528 с.
86. Фартушок Л. Гра та її роль в житті дошкільника. Молодь і ринок. 2017. № 5. С. 153-158. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mir_2017_5_31 (дата звернення: 15.11.2020)
87. Федорова М.А. Сюжетно-рольова гра як засіб виховання моральних цінностей дошкільника. Сталий розвиток : проблеми та перспективи / за заг. ред. О.А.Дубасенюк: зб. наук. праць. Житомир : вид-во "Полісся", 2015. С. 164-170.
88. Франчук Л. М. Сучасні концепції управління ігровою діяльністю дітей четвертого року життя. Молодий вчений. 2019. № 9(1). С. 109-113. URL:[http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2019_9\(1\)__26](http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2019_9(1)__26) (дата звернення: 15.11.2020)
89. Чекан О. І. Роль вихователя в розвитку ігрової діяльності дітей старшого дошкільного віку. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. 2016. Вип. 47. С. 185-190. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pfto_2016_47_26. (дата звернення 29.06.2020)
90. Щербакова Е.И. Формирование взаимоотношений детей 3-5 лет в игре : учеб. пособие по спецкурсу для студентов пединститутов. Москва: Просвещение, 1984. 80с.
91. Щербакова К. Й. Спільні ігри дошкільників як одна з умов виховання толерантності. Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія : Педагогічні науки. — 2014. — № 1.47. — С. 318-321. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmdup_2014_1.47_70 (дата звернення: 15.11.2020)

92. Эльконин Д.Б. Психология игры : монография. Москва : Владос, 1999. 360 с.
93. Эльконин Д.Б. Детская психология. Москва : Академия, 2006. 144 с.
94. Ярошевский М.Г., Петровский, А.В., Карпенко Л.А. Краткий психологический словарь. Ростов-на-Дону : ФЕНИКС, 1998. 512 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Список дітей старшого дошкільного віку експериментальної групи (ЕГ)

№з/п	І.П.
1.	Вероніка А.
2.	Софія В.
3.	Єлисей В.
4.	Марія Г.
5.	Кирило Д.
6.	Олександр Ж.
7.	Мія І.
8.	Катерина І.
9.	Арина Л.
10.	Діма М.
11.	Глеб Н.
12.	Ганна О.
13.	Марк П.

Список дітей старшого дошкільного віку контрольної групи (КГ)

№з/п	І.П.
1.	Даша А.
2.	Аліса Б.
3.	Данило Г.
4.	Артур Г.
5.	Давид Д.
6.	Олександра Д.
7.	Андрій К.
8.	Даніїл К.
9.	Ігор К.
10.	Аліна М.
11.	Діана М.
12.	Анастасія П.
13.	Микола П.
14.	Владислав Я.

Питання для опитування батьків:

1. Чи є у Вашої дитини друзі за межами дитячого садочку?
2. Скільки часу вони проводять із дитиною?
3. Чи є в родині ще діти (з якими може товаришувати, проводити час)?
4. Чи знаєте ви що таке емпатія?
5. Як часто ви читаєте дітям книжки, переглядаєте фільми, чи мультиплікацію, які викликають емпатію?
6. Чи розповідає вам дитина як пройшов її день у садочку?
7. Чи розповідає вам дитина з ким вона товаришує у садочку?
8. Чи розповідає вам дитина з ким би вона хотіла товаришувати у садочку,
9. Чи розповідає вам дитина хто дитині із однолітків не подобається?
10. Якщо розповідає, то чи зазначає причину?
11. Чи грається ваша дитина з іншими дітьми у дворі?
12. Якщо грається то як довго відбувається ігрова дія?

Анкета для вихователів

Шановні вихователі з метою виявлення уявлень про значення сюжетно-рольової гри в житті дітей, ролі педагога в формуванні взаємовідносин дітей в сюжетно-рольовій грі, пропонуємо Вам відповісти на наступні запитання:

1. Чи дає сюжетно-рольова гра можливість формувати і коректувати поведінку дітей і їх взаємини? Відповідь поясніть.

---

2. Чи всі діти беруть участь в сюжетно-рольовій грі? Чи постійний їх склад?

---

3. Яку роль Ви відводите собі в іграх?

---

4. Чи необхідно допомагати дітям погоджувати дії в сюжеті гри один з одним? Як?

---

5. Чи допомагаєте Ви сором'язливим, малоактивним дітям увійти в дитячу гру? Яким чином?
